

Tanja Lehtonen

**“KUN ELÄMÄ SUUNTAUTUISI JOHONKIN
MUIHIN ASIOIHIN KUIN PÄIHTEISIIN”**
Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyksien
tarkastelua sosiaalityön näkökulmasta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Tanja Lehtonen: “Kun elämä suuntautuisi johonkin muihin asioihin kuin pähteisiin”
Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyksien tarkastelua sosiaalityön näkökulmasta

Pro-gradu-tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkinto ohjelma

Ohjaaja: Korkiamäki Riikka

Marraskuu 2023

Tämä pro-gradu tutkielma toteutettiin laadullisena tutkimuksena ja se kertoo pähteitä ongelmallisesti käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyksistä ja niiden puutteista lastensuojelun jälkihuollon ammattilaisten kuvaamana. Lisäksi työntekijät kertovat ajatuksiaan siitä, miten kyvykkyyksiä voisi tukea sosiaalityön avulla. Lastensuojelun jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla on moninaisia ongelmia, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia. Päihteidenkäyttö on muuttunut 2000-luvulta alkaen huumemyönteisemmäksi. Nuoret käyttävät kannabista, amfetamiinia ja kokaiinia yhä enemmän.

Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttö näkyy lastensuojelun jälkihuollon arjessa. Jälkihuoltoon tulevat nuoret ovat heikommassa asemassa verrattuna muihin samanikäisiin nuoriin ylisukupolvisen huonosaisuuden riskin vuoksi. Tässä opinnäytteessä keskitytään tunnistamaan nuorten päihteidenkäytön tilannetta ja kuvaamaan jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyksiä ja niiden puutteita. Tutkielman käsitteellisenä kehyksenä toimii Martha Nussbaumin kyvykkyysteoriaan. Teoriassa on kymmenen peruskyvykkyyttä, jotka ovat jokaisen ihmisen perustarpeita. Kyvykkyydet nähdään keskeisenä toimintana ihmisen elämässä. Kyvykkyyksien saavuttamista tulisi suojata yhteiskunnallisesti, jotta ne olisivat jokaisen ihmisen saavutettavissa.

Tutkielman tarkoitus on selvittää, millaisena jälkihuollon ammattilaiset näkevät jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäytön ja millaisia kyvykkyyksiä ja niiden puutteita he tunnistavat pähteitä ongelmallisesti käyttävien nuorten kohdalla ja lisäksi selvitettiin, miten ammattilaiset voivat tukea kyvykkyyksiä sosiaalityön avulla. Tutkimus toteutettiin laadullisena haastattelututkimuksena alkuvuodesta 2023. Haastattelumuotona oli seitsemän työntekijän yksilöhaastattelut Teamsin-välityksellä. Haastatteluista saatu aineisto analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla.

Haastateltavat kertoivat jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttö tilanteesta yleisesti. Päihteidenkäytön kuvattiin muuttuneen alkoholin käyttämisestä lääkkeiden ja huumeiden sekakäytöksi. Haastateltavien mukaan noin puolet heidän asiakkaistaan käyttää pähteitä ongelmallisella tavalla. Haastateltavat tunnistivat Martha Nussbaumin teoriassa olevia kyvykkyyksiä neljällä osa-alueella. Kyvykkyyksiä nähtiin olevan nuorten mielikuvituksen ja ajattelun suhteen sekä heidät kuvattiin sosiaalisilta taidoiltaan lahjakkaiksi. Kuitenkin useamman kyvykkyyden nähtiin mahdollistuvan nimenomaan jälkihuolto-oikeuden vuoksi. Kyvykkyyksien puutteita tunnistettiin seitsemällä osa-alueella. Puutteet liittyivät elämänhallintaan, terveyteen, ruumiin koskemattomuuteen, koulutukseen, itsetuntoon ja yhteisöllisyyteen. Haastateltavien mukaan nuorten kyvykkyyksiä voisi tukea vertaistukitoiminnalla, motivoinnilla ja yhteydenpidon lisäämiselle sekä moniammatillisen yhteistyön lisäämisellä.

Avainsanat: jälkihuolto, päihdeongelma, kyvykkyys, toimintamahdollisuuksien teoria

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla

ABSTRACT

Tanja Lehtonen “When life is directed towards things other than substances.”

Examining the capabilities of young people entitled to aftercare from the perspective of social work.

Master's thesis

Tampere University

Social work

Supervisor: Korkiamäki Riikka

November 2023

This master's thesis was conducted as a qualitative study and it explores the capabilities and deficiencies of young people for aftercare who use substances problematically, as described by child protection aftercare professionals. In addition, the professionals share their thoughts on how to support these capabilities through social work. Young people for aftercare often face various issues, such as substance abuse and mental health problems. Substance use has become more drug-tolerant since the 2000s, with young people increasingly using cannabis, amphetamines, and cocaine.

The substance use of young people eligible for aftercare is evident in the daily routines of child protection aftercare. These young people are in a disadvantaged position compared to their peers of the same age due to the risk of intergenerational disadvantage. This thesis focuses on identifying the situation of substance use among young people eligible for aftercare and describing their capabilities and deficiencies. Martha Nussbaum's capability theory serves as the conceptual framework for this study, which includes ten basic capabilities that are considered fundamental human needs. Capabilities are seen as central to human life, and society should protect their achievement for everyone.

The purpose of the study is to understand how aftercare professionals perceive the substance use of young people eligible for aftercare and what capabilities and deficiencies they identify among young people who use substances problematically. Furthermore, the study investigates how professionals can support these capabilities through social work. The research was conducted through qualitative interviews in early 2023, using individual interviews conducted via Teams. The interview data was analyzed using theory-guided content analysis.

The interviewees provided a general description of the substance use situation among young people for aftercare. Substance use was described as shifting from alcohol use to the mixed use of medications and drugs. The interviewees reported that approximately half of their clients use substances problematically. They identified capabilities in four areas, including young people's imagination and thinking, as well as their social skills. However, several capabilities were seen as possible primarily due to the right to aftercare. Deficiencies in capabilities were identified in seven areas, including life management, health, bodily integrity, education, self-esteem, and community. According to the interviewees, young people's capabilities could be supported through peer support activities, motivation, increased communication, and enhanced multidisciplinary collaboration.

Keywords: aftercare, substance abuse, capability, theory of opportunities.

The originality of this publication has been verified using the Turnitin OriginalityCheck program.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ja päihteidenkäyttö	3
	2.1 Päihteidenkäyttö nuoruudessa.....	3
	2.2 Jälkihuolto.....	5
	2.3 Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ja päihteet.....	8
3	Kyvykkyydet ja toimintamahdollisuudet	11
4	Tutkimusasetelma.....	15
	4.1 Tutkimustehtävä.....	15
	4.2 Tutkimusaineisto.....	15
	4.3 Teoriaohjaava sisällönanalyysi.....	17
	4.2 Tutkimuksen eettisyys	19
5.	Tulokset	21
	5.1 Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttö jälkihuollon ammattilaisten näkökulmasta ...	21
	5.2 Olevassa olevat kyvykkyydet jälkihuollon ammattilaisten tunnistamina.....	23
	5.2.1 Ruumiin terveys.....	24
	5.2.2 Aistimukset mielikuvitus ja ajattelu	25
	5.2.3 Tunteet	26
	5.2.4 Käytännöllinen viisaus	27
	5.3 Päihteitä käyttävien jälkihuollonuorten kyvykkyyksien puutteet ammattilaisten näkökulmasta	28
	5.3.1 Elämä	28
	5.3.2 Ruumiin terveys.....	30
	5.3.3 Ruumiin koskemattomuus	31
	5.3.4 Aistimukset, mielikuvitus ja ajattelu	32
	5.3.5 Yhteisyys.....	33
	5.3.6 Kyky kontrolloida omaa ympäristöä.....	35
	5.4 Kyvykkyyksien tukeminen sosiaalityön avulla.....	36

6 Johtopäätökset ja pohdinta	39
LÄHTEET:.....	44
LIITTEET	47
Liite 1. Tiedote	47
Tutkimuksen toteuttaja	47
Tutkimuksen kustannukset ja taloudelliset selvitykset.....	49
Liite 2. Haastattelurunko.....	52
Liite 3 Sisällönanalyysi.....	54
LIITE 4. Tutkittavan suostumus	58
Liite 5.Tietosuojailmoitus	60

1 Johdanto

Nuorten päihteidenkäytön näkökulmasta tarkastellen voidaan sanoa, että kuilu hyvin ja huonosti voivien nuorten välillä on kasvanut. Nuorten päihteidenkäyttö on lastensuojelullinen ongelma. Päihteidenkäyttö aloitetaan usein jo varhain, minkä vuoksi kasvu ja kehitys vaarantuvat. Tällöin nuoret saattavat ajautua osaksi laajempaa syrjäytymiskierrettä. Syrjäytymiskierteeseen liittyy päihteidenkäyttöä tukeva ystäväpiiri, opintojen keskeytyminen, rikollinen toiminta ja mielenterveydenhäiriöt. (Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos 2022, 17.) Päihteitä ongelmallisesti käyttävät nuoret voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä ovat ne nuoret, jotka käyttävät päihteitä kokeilumielessä. Toiseen ryhmään kuuluvat ne nuoret, jotka käyttävät päihteitä laajempien psykososiaalisten ongelmiensa vuoksi. Kosolan, Niemelän ja Niemelän (2018, 867) mukaan tällaiset ongelmat saattavat usein alkaa jo lapsuudessa tai jopa ennen syntymää.

Myös jälkihuollon asiakkaina olevat nuoret voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä ovat nuoret, jotka selviävät kevyen tuen avulla. Toiseen ryhmään kuuluvat nuoret, joilla on monimuotoisia ongelmia ja jotka tarvitsevat paljon tukea. Ongelmat alentavat nuorten toimintakykyä. Nämä nuoret jäävät usein ilman kokonaisvaltaista tukea, eivätkä pysty vastaanottamaan riittävää apua. Kompleksisia ongelmia esiintyy elämän eri osa-alueilla. Ongelmat voivat näkyä esimerkiksi asumisen haasteina, mielenterveys- ja päihdeongelmina, ylivelkaantumisenä, terveyden ongelmina sekä koulutukseen ja työelämään integroitumisen vaikeuksina. Mitä enemmän nuorella on haasteita eri elämän osa-alueella, sitä suurempi riski on syrjäytyä yhteiskunnasta. Viimeaikaisen tutkimuksen mukaan nuorten palvelut ovat pirstaleisia. Vaikuttaa siltä, että kaikkein eniten tukea tarvitsevat nuoret jäävät vaille tarvitsemaansa tukea. Palvelujen tarjonta ei pysty kiinnittämään jo valmiiksi kuormittuneita nuoria omiin palvelupolkuihinsa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019, 10–11.) Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksen (2022, 52) mukaan jälkihuoltotyön haasteena ovat eriävät näkemykset jälkihuollossa olevien nuorten palvelun tarpeesta. Näkemyseroa tulee maksajakunnan ja asuinpaikan sosiaalityön välillä. Kuntayhtymien resurssit palveluiden tarjoamiseen sekä näkemykset jälkihuollon sisällöstä ovat vaihtelevia. Tulkinnat eriävät sen suhteen, mitkä palvelut tulevat nuorille peruspalveluina ja mitkä nimenomaan jälkihuollon asiakkuuden perusteella.

Jälkihuoltoa voidaan tarkastella sekä ennaltaehkäisevänä että erityisten tarpeiden mukaisena työnä. Korjaavan jälkihuoltotyöskentelyn tarkoituksena on auttaa nuorta, jolla on esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelmia tai vaikeuksia elämänhallinnassa. Psykososiaalisessa tuessa tärkeä

tukimuoto ovat sosiaalityöntekijän tai sosiaalihoajaan tapaamiset. Psykososiaalisen tuen tärkeys tiedostetaan, mutta sen järjestämisessä on kuitenkin puutteita. (Lastensuojelun keskusliitto 2016, 17.)

Pro gradussani kiinnostukseni kohdistuu päihteitä käyttäviin jälkihuoltoon, joiden voidaan olettaa kuuluvan paljon tukea tarvitsevien nuorten ryhmään. Kiinnostuin ilmiöstä, sillä olen aiemmin työskennellyt sosiaalityöntekijänä jälkihuoltoon parissa. Huomasin usealla nuorella olevan vakavaa päihteidenkäyttöä. Koin päihdeongelmaisten jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten auttamisen haastavaksi. Jäin pohtimaan, miten jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten toimintamahdollisuuksia ja kyvykkyyksiä voisi tukea. Mielestäni on tärkeää tuoda esiin, millaisia toimintamahdollisuuksia eli kyvykkyyksiä päihteitä käyttävillä jälkihuoltoon oikeutetuilla on ja millaisia kyvykkyyksiä heiltä puuttuu. Toimintamahdollisuuksien teorian kehittäneen Martha Nussbaumin (2011) mukaan yhteiskunnan tulisi aktiivisesti pyrkiä poistamaan niitä tekijöitä, jotka estävät yksilön toimintamahdollisuuksia.

Jälkihuollossa työskentelee sosiaalialan ammattilaisia, joilla on paljon tietoa nuorten arjesta ja siitä, minkälaisia toimintamahdollisuuksia nuorilla on ja tulisi olla. Tutkielmassa tarkastellaankin jälkihuollon piirissä olevien nuorten päihteidenkäyttöä sosiaalityön ammattilaisten näkökulmasta. Jälkihuollossa työskentelevät sosiaalityön ammattilaiset pääsevät kertomaan jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten tilanteesta. Jälkihuoltoa on tutkittu jonkin verran, mutta aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole perehdytty siihen, miltä päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten toimintamahdollisuudet näyttävät jälkihuollon ammattilaisten silmin. Lastensuojelulaissa on tapahtunut lakimuutos, jonka mukaan 1.1.2020 jälkihuollon ikäraja nousi 21 ikävuodesta 25 ikävuoteen. Lakimuutos tehtiin, sillä syrjäytymisen riski jälkihuoltotoimien loputtua on todellinen. Uudessa hallitusohjelmassa on kirjattu, että jälkihuollon ikäraja tulisi laskemaan 25 vuodesta 23 ikävuoteen. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2023.) Aihe on ajankohtainen ja merkitsee myös sitä, että lastensuojelun jälkihuollon asiakkuudet tulee hoitaa entistä tehokkaammin, jotta syrjäytymiskierre saataisiin katkaistua. Nuoria päihteidenkäyttäjiä on Suomessa yhä enemmän. Kouluterveyskyselyn mukaan nuorten huume- ja alkoholin käyttö on yleistyneet viimeisten vuosien aikana. (Rönkä & Markkula, 2020, 26–28.) Tutkimuksen avulla toivon löytäväni kehitysideoita ja uutta näkökulmaa auttamaan jälkihuoltoon oikeutettuja nuoria, joilla on ongelmia päihteiden käytön kanssa. Tutkimuksen tulokset voivat tuottaa uutta tietoa päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten tukemiseen sekä päihteidenkäytön ehkäisemiseen osana jälkihuoltotyötä.

2 Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ja päihteidenkäyttö

2.1 Päihteidenkäyttö nuoruudessa

Nuorten päihteidenkäytöstä puhutaan julkisesti paljon. Kansainvälisten tilastojen mukaan nuorten huumausaineiden käyttö on kasvanut huomattavasti. Toisaalta taas täysin raittiiden nuorten määrä on kasvussa, ja alkoholin käyttö nuorten keskuudessa on vähentynyt. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022, 17.) Nuorten ensimmäiset päihdekokeilut tapahtuvat yleisimmin 10–15-vuotiaana. Päihdekokeilut lisääntyvät iän karttuessa. Ensimmäiset päihdekokeilut tehdään useimmiten alkoholilla. Valtaosa nuorista on kokeillut alkoholia yhdeksänteen luokkaan mennessä. Suurin osa nuorista ei ajaudu päihdeongelmiin, ja täysin raittiiden nuorten osuus on noussut vuoden 1995 ja 2015 välillä 10 %:a 25 %:iin ja noussut tämän jälkeen edelleen. Toistuva alkoholinkäyttö on kuitenkin riskitekijä, sillä sen on todettu johtavan aivojen rakenteellisiin muutoksiin. (Kosola ym., 2018.)

Huumausaineista kokeillaan ensimmäisenä kannabista. Yläasteikäisistä noin 8 % on kokeillut kannabista. Kannabiksen käyttö yleistyy 20. ikävuoden jälkeen. Kannabiskokeilut lisääntyivät 2000-luvun alussa, mutta näyttävät tasaantuneen 2010-luvulla. Nuorten asenne kannabista kohtaan on muuttunut sallivammaksi. Muiden huumausaineiden kokeileminen alkaa lähempänä täysi-ikäisyyttä. (Kosola ym. 2018, 865–867.) Rönkän & Markkulan (2020, 26–28) mukaan huumeita ongelmallisesti käyttävien osuus on lisääntynyt 2010-luvulla. Amfetamiinin, kokaiinin ja ekstaasin käyttö on merkittävästi lisääntynyt 2010-luvulla. Kannabiksen käyttö näyttää lisääntyneen erityisesti pojilla. Nuorten päihteidenkäyttöä tutkittiin 2000-luvulla ESPAD- ja huume-kyselyaineistojen avulla. Kannabiksen käyttö on yleistynyt täysi-ikäisillä nuorilla, mutta ei alaikäisillä. Yli puolet (53 %) täysi-ikäisistä koki, että kannabista on helppo hankkia. Alaikäisistä nuorista (56 %) koki, että kannabista on vaikea saada. Tutkimuksessa selvisi, että myös sekakäyttö on yleisempää täysi-ikäisillä nuorilla (23 %) kuin alaikäisillä (7 %) nuorilla. Niin ESPAD-kyselyssä kuin vuoden 2019 kouluterveyskyselyissä ilmenee, että nuorten huume-kokeilut ovat yleistyneet viime vuosien aikana. (Kosola ym. 2018, 867; Rönkä & Markkula 2020, 26.)

Kosolan, Niemelän & Niemelän (2018, 865–872) mukaan nuorena aloitetut päihdekokeilut ovat riskitekijänä päihteiden ongelmakäyttöön. Huumausaineiden ongelmakäyttö muuttuu ongelmatasoiseksi nopeasti, kun taas alkoholin käyttäminen ongelmatasoisesti vie noin kolme vuotta ensimmäisestä kokeilukerrasta. Persoonallisuuden piirteillä on vaikutusta päihteidenkäyttöön.

Piirteet kuten elämänhakuisuus, impulsiivisuus, herkkyys ahdistuksen tunteille, ulospäinsuuntautuneisuus ja suurpiirteisyys ovat piirteitä, joihin liittyy lisääntynyt riski päihdehakuiseen käyttäytymiseen. Päihdekokeilujen riskiä lisäävät myös hoitamaton ADHD ja lapsuuden käytös- ja uhmakkuushäiriö. Masennuksen on todettu olevan riski päihteenkäytölle. Tampereen yliopistollisen sairaalan (2020) tiedotteen mukaan jopa joka neljännellä nuorella on todettavissa mielenterveydenhäiriö. Osa oireilevista nuorista kasvaa perheessä, jossa on huono-osaisuutta sekä sosiaalisia ongelmia. Raportin mukaan osalla nuorista ei ole lainkaan ystäviä tai harrastuksia. Nuorten uupumus ja ahdistuneisuus nousevat esiin koulussa. Nuoret kokevat koulunkäynnin haastavaksi, sillä he eivät pysty oppimaan asioita vaadittavalla tavalla. Nuoret eivät nuku tarpeeksi ja sosiaalisen median käyttäminen vie ison osan yöunista. Vastaavasti Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 9) tutkimuksen mukaan erilaiset mielenterveyden ongelmat ovat nuorilla varsin yleisiä. Arvion mukaan mielenterveyden ongelmia esiintyy noin 20–25 % nuorista. Tutkimusten mukaan ei voi osoittaa, että nuorten psyykinen olisi merkittävästi lisääntynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Sen sijaan tutkimuksissa, missä nuoret ovat itse raportoineet mielenterveyden oireilusta ovat oireet lisääntyneet erityisesti tytöillä.

Perheen merkitystä nuorten päihdeongelman kehittymiselle ovat tarkastelleet esimerkiksi Kosola (2018) ja Pirskanen (2018) kollegoineen. Heikot vanhemmuustaidot, epäjohdonmukainen kasvatus ja vuorovaikutusongelmat voivat lisätä nuoren päihteenkäytön riskiä. Erityisen suuri riski on niillä nuorilla, joiden vanhemmat tai sisarukset käyttävät päihkeitä. Päihdekodissa kasvaneella lapsella on kohonnut riski omiin terveys- ja mielenterveysongelmiin, käytöshäiriöihin sekä koulutuksesta ulkopuolelle jäämiseen. Tutkimustieto osoittaa, etteivät kuitenkaan kaikki lapset, joiden vanhemmalla on päihdeongelma, tule riippuvaiseksi päihteille aikuisuudessa. Suojaavat tekijät, kuten toimivat perhesuhteet, harrastukset ja ystävät edesauttavat nuoren selviytymistä. (Kosola ym. 2018, 865–872; Pirskanen ym. 2018. 104–112.)

Harrastusten ja kaveripiirin merkitys päihdeongelman kehitykselle voi olla joko käyttöä lisäävä tai siltä suojaava. Kosolan (ym. 2018) mukaan kaveripiiri, jossa käytetään päihkeitä, saattaa myötävaikuttaa päihdeongelman kehittymiseen. Vastaavasti esimerkiksi myönteisesti suuntautuneen harrastaminen on sanottu olevan nuorille hyväksi, sillä urheiluharrastuksen on todettu heikentävän huumausainekokeilujen riskiä (Pirskanen ym. 2018). Nuorten tilanteeseen tulee kiinnittää erityistä huomiota silloin, kun ongelmia alkaa kasaantumaan usealla elämän osa-alueella, sillä silloin on mahdollista tunnistaa päihdehäiriön riskissä olevat nuoret (Kosola ym. 2018, 865–872.)

A-klinikkasäätiön mukaan (2020) nuorten päihdepalvelut ovat puutteellisia. Nuoria ei kohdata yksilöinä eivätkä palvelut kohdennu nuoren kokonaistilanteen mukaan. Ehkäisevä päihdetyö ei ole

suunnitelmallista ja se on huonosti resursoitua. Nuorten on haastavaa päästä vieroitushoitoon tai kuntoutukseen. Tyypillistä on, että lastensuojelu puuttuu alaikäisen nuoren päihteidenkäyttöön huostaanotolla. Valtion koulukodit ottavat vastaan päihteitä käyttäviä nuoria 90 päivän erityisen huolenpidon jaksolle. Koulukodissa nuoret saavat moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa.

Monet jälkihuoltoa koskevat tutkimukset ovat kiinnostuneet siirtymävaiheesta. Suomessa on yhä enemmän kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria, mutta siitä huolimatta seurantatutkimuksia nuorten myöhemmistä elinoloista ja selviämisestä on tehty verrattain vähän. (Kestilä ym. 2012, 599; Törrönen & Munn-Giddings 2018, 147.) Siirtymävaiheen jälkeistä aikaa kutsutaan itsenäistymisvaiheeksi, minkä tarkastelun avulla on saatu tärkeää tietoa siitä, miten nuorille suunnatut palvelut ovat toimineet heidän tukenaan. Englannissa ja Suomessa tehtiin EU-rahoitteinen hanke *Reciprocal Encounters – Young Adults Leaving Care* (2016–2018), jossa tutkittiin sijaishuollosta itsenäiseen elämään siirtyviä nuoria. Nuoret kokivat sijaishuoltopaikan pysyvyyden olevan yksi keskeisimmistä asioista. Jatkuvasti vaihtuva sijaishuollon paikka loi nuoren elämään epävakautta. (Törrönen & Munn-Giddings 2018, 147.) Häggman-Laitilan, Saloekkilän & Karkin (2018, 134–135) mukaan useat tutkimukset osoittavat, että sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret voivat huomattavasti huonommin verrattuna muihin samanikäisiin nuoriin. Huonovointisuus ei ole yleistä vain Suomessa, vaan kyseessä on maailmanlaajuinen ilmiö. 17–18-vuotiaat sijoitetut lapset kärsivät kaksi tai jopa neljä kertaa enemmän mielenterveysongelmista verrattuna niihin nuoriin, joita ei ole sijoitettu. Sijoitetut lapset ovat muita samanikäisiä nuoria todennäköisemmin mielenterveys- ja päihdepalveluiden piirissä. Aikuisuudessa 22 %:lla on huumeiden väärinkäyttöä, kun samanikäisten ei sijoitettuna olleiden nuorten vastaava osuus on 2 %. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 53) mukaan nuoren päihdeongelma liittyy yleensä aina varhaisiin traumaattisiin kokemuksiin kuten hoivan laiminlyöntiin ja puutteelliseen vanhemmuuteen.

2.2 Jälkihuolto

Jälkihuolto on lastensuojeluprosessin viimeinen vaihe, jolla pyritään turvaamaan huostaanotettujen lasten ja nuorten sijaishuollossa saavutetut myönteiset tulokset. Nyky-yhteiskunnassa siirtymä lapsuudesta aikuisuuteen kestää suhteellisen pitkään. Vanhemmat auttavat lapsiaan sekä materiaalisesti että emotionaalisesti. Sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla ei välttämättä ole lainkaan läheisverkostoa. Jälkihuolto auttaa näitä nuoria itsenäistymisprosessissa. (Pukkio & Hoikkala, 2016. 7–8.) Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2023, 31) raportin mukaan vuonna 2021 jälkihuollossa

olevia lapsia ja nuoria oli Suomessa yhteensä 10787. Yksi sijaishuollon tärkeimmistä tehtävistä on tukea nuorta kohti aikuisuutta. Sijaishuolto valmistelea aikuisuuden kynnyksellä olevia nuoria ottamaan vastuun omasta elämästään. Nuorten tulisi tulla toimeen omillaan. Pelkän sijaishuollon tuki ei usein kuitenkaan riitä, vaan nuori tarvitsee sijaishuollon jälkeen tukea jälkihuollosta. Sijaishuolto ja jälkihuolto tulisi nähdä toisiinsa limittyvinä vaiheina nuoren asiakaspolussa. Onnistunut jälkihuolto takaa sen, että sijaishuollossa saavutetut myönteiset asiat pysyvät nuoren elämässä myös tulevaisuudessa. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.)

Jälkihuollon tarve määritellään yksilöllisesti sijaishuollon päättymisen jälkeen. Lapsen iällä ei ole merkitystä jälkihuoltovelvoitteen kannalta. Lyhytkin huostaanotto tai kodin ulkopuolinen sijoitus aiheuttavat kunnalle jälkihuoltovelvoitteen. (Räty 2015, 709.) Lastensuojelulaki velvoittaa kuntia järjestämään jälkihuoltoa ja tarjoamaan jälkihuollon palveluita kaikille huostassa olleille tai yhtäjaksoisesti yli kuusi kuukautta kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleille lapsille. Lapsella ja nuorella on oikeus saada jälkihuoltoa, mutta nuori ei ole velvoitettu vastaanottamaan jälkihuoltoa. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.) Jälkihuollon tarvetta arvioidessa otetaan huomioon erityiset tarpeet terveydenhuollossa, itsenäistymistä auttavat tukitoimet ja muut yksilölliset tukitoimet. Nuorella on subjektiivinen oikeus jälkihuoltoon, minkä vuoksi kunta ei voi rajoittaa tämän oikeuden toteutumista vedoten esimerkiksi määrärahoihin. Jälkihuolto ei ole vain nuoren taloudellista tukemista, vaan siihen sisältyy myös sosiaalityöntekijän ja nuoren suunnitelmallisia tapaamisia. Jälkihuolto perustuu aina suunnitelmaan, joka tehdään yhdessä lapsen tai nuoren kanssa. (Räty 2015, 708–710.) Asiakassuunnitelma on keskeinen työväline nuoren kanssa tehtävässä työssä. Se perustuu lastensuojelulakiin (LSL 417/2007) ja siihen tulee kirjata nuoren tarpeen mukaiset tuen ja palveluiden muodot. (THL 2022, 37.)

Sosiaalityöntekijällä on velvollisuus järjestää nuorelle palveluita yli hallintorajojen. Palveluita ja tukitoimia voi järjestää esimerkiksi terveydenhuollosta tai opetuksesta vastaavien viranomaisten kanssa. Jälkihuollon päätöksenteko olisi tärkeää järjestää kunnissa niin, etteivät hallinnolliset tai byrokraattiset seikat estä tarpeenmukaisen sosiaalityön toteuttamista. (Räty 2015, 714.) Lasten ja nuorten tuen tarpeet ovat aina erilaisia. Sijaishuollon jälkeen jokaisen nuoren elämä muotoutuu yksilöllisesti, minkä vuoksi myös nuorille tarjottavien palveluiden tulisi olla yksilöllisiä. Sosiaalityöntekijän on kuitenkin huomioitava se, että jälkihuolto on vapaaehtoista. Nuoret päättävät itse elämästään. Tärkeää on, että suunnitelmaa laadittaessa huomioidaan se, että nuoret asettaisivat itse tavoitteet jälkihuollon työskentelylle. Lastensuojelulaki ei yksiselitteisesti määrittele sitä, mitä jälkihuollon tulisi sisältää. Lapselle tai nuorelle tulisi tarjota mitä tahansa sosiaalihuollon tai

terveydenhuollon palvelua, jota hänen yksilölliset tarpeensa vaativat. (Lastensuojelun keskusliitto 2016, 14–15.) Lastensuojelulaissa 412/2007 jälkihuollon sisältö (75§) kuvataan seuraavanlaisesti:

75 § (12.4.2019/542)

Lapsen ja nuoren oikeus jälkihuoltoon

Hyvinvointialueen on järjestettävä lapselle tai nuorelle tämän luvun mukainen jälkihuolto 40 §:ssä tarkoitetun sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on järjestettävä myös 37 §:ssä tarkoitetun avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen päättymisen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin. (8.7.2022/610)

Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös muulle kuin 1 momentissa tarkoitetulle lastensuojelun asiakkaana olleelle nuorelle.

Hyvinvointialueen velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut 1 momentissa tarkoitetun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 25 vuotta. (8.7.2022/610)

Lastensuojelun keskusliiton (2016, 3) mukaan jälkihuollon sisältöä ei ole tarkkaan määritelty laissa, ja sen vuoksi sosiaalityöntekijät kaipaavat selkeämpää ohjeistusta jälkihuollon sisällöstä. Sosiaali- ja terveysministeriön (2019,11) mukaan jälkihuolto ei ole tasalaatuista, sillä sen toteutus riippuu kotikunnasta. Raportin mukaan jälkihuollon palveluista ei ole saatavilla kattavia tilastoja, mikä kertoo osaltaan jälkihuollon tilanteesta. Kerättyjen tietojen mukaan jälkihuollossa ei ole riittävästi yhteensovitettuja palveluita tai tukitoimia. Lastensuojelu jää yksin nuorten jälkihuollon kanssa, sillä kouluttautumisen tai työllistymisen palvelut ovat eri hallinnonaloilla. Palveluiden pirstaleisuus aiheuttaa pahimmillaan sen, että nuoret putoavat palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Pukkion & Hoikkalan (2016, 14) mukaan jokaisen nuoren elämänpolku on yksilöllinen, minkä vuoksi nuorille tarjottavien palveluiden tulisi olla sellaisia, että ne huomioivat erilaiset elämäntilanteet. Nuorten voimavarat ja tuen tarpeet vaihtelevat, jolloin myös jälkihuollolle asetettavat tavoitteet ja tuen muodot vaihtelevat.

Psykososiaalinen tuki on yksi tärkeimmistä tuen muodoista. Itsenäistyvät nuoret tarvitsevat aikuisia niin ulkoisen kuin sisäisen elämänhallinnan vahvistamiseen. Ulkoinen elämänhallinta tarkoittaa sosiaaliturvaetuuksien hakemisessa opastamista sekä asumiseen liittyviä seikkoja. Sisäisen

elämänhallinnan vahvistaminen tarkoittaa rinnalla kulkemista ja aikuisten läsnäoloa. Jälkihuollon tulisi turvata ainakin yksi aikuis- tai viranomaissuhde, joko vastaava sosiaalityöntekijä tai tukihenkilö. Psykososiaaliseen tukeen kuuluu myös palvelunohjaus, missä nuorta ohjataan hänen tarvitsemiensa palveluiden piiriin. Psykososiaalinen työ on myös korjaavaa, sillä usein nuorella on ongelmia myös päihdekäytön tai mielenterveyden suhteen. Nuori voi saada psykososiaalista tukea esimerkiksi sosiaalityöntekijältä, ohjaajalta tai tukihenkilöltä. Työntekijät voivat ohjata nuoren päihde- ja mielenterveyspalveluiden piiriin tilanteen niin vaatiessa. (Pukkio & Hoikkala 2016, 16–17.)

2.3 Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ja päihteet

Monet jälkihuoltoa koskevat tutkimukset ovat kiinnostuneet siirtymävaiheesta. Suomessa on yhä enemmän kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria, mutta siitä huolimatta seurantatutkimuksia nuorten myöhemmistä elinoloista ja selviämisestä on tehty verrattain vähän. (Kestilä ym. 2012, 599; Törrönen & Munn-Giddings 2018, 147.) Siirtymävaiheen jälkeistä aikaa kutsutaan itsenäistymisvaiheeksi, minkä tarkastelun avulla on saatu tärkeää tietoa siitä, miten nuorille suunnatut palvelut ovat toimineet heidän tukenaan. Englannissa ja Suomessa tehtiin EU-rahoitteinen hanke *Reciprocal Encounters – Young Adults Leaving Care* (2016–2018), jossa tutkittiin sijaishuollosta itsenäiseen elämään siirtyviä nuoria. Nuoret kokivat sijaishuoltopaikan pysyvyyden olevan yksi keskeisimmistä asioista. Jatkuvasti vaihtuva sijaishuollon paikka loi nuoren elämään epävakautta. (Törrönen & Munn-Giddings 2018, 147.) Häggman-Laitilan, Salokekkilän & Karkin (2018, 134–135) mukaan useat tutkimukset osoittavat, että sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret voivat huomattavasti huonommin verrattuna muihin samanikäisiin nuoriin. Huonovointisuus ei ole yleistä vain Suomessa, vaan kyseessä on maailmanlaajuinen ilmiö. 17–18-vuotiaat sijoitetut lapset kärsivät kaksi tai jopa neljä kertaa enemmän mielenterveysongelmista verrattuna niihin nuoriin, joita ei ole sijoitettu. Sijoitetut lapset ovat muita samanikäisiä nuoria todennäköisemmin mielenterveys- ja päihdepalveluiden piirissä. Aikuisuudessa 22 %:lla on huumeiden väärinkäyttöä, kun samanikäisten ei sijoitettuna olleiden nuorten vastaava osuus on 2 %. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 53) mukaan nuoren päihdeongelma liittyy yleensä aina varhaisiin traumaattisiin kokemuksiin kuten hoivan laiminlyöntiin ja puutteelliseen vanhemmuuteen.

Yhdysvalloissa, Australiassa, Espanjassa ja Englannissa monet jälkihuoltoa koskevista tutkimuksista ovat keskittyneet päihteidenkäytön esiintyvyyteen jälkihuoltonuorten parissa. Tutkimuksissa on selvinnyt, että päihteiden käyttöaste on korkeampi jälkihuollossa olevilla nuorilla verrattuna muihin samanikäisiin nuoriin. (Barn & Tan 2015, 1.) Barnin & Tanin (2015) mukaan sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret kokivat, että he tarvitsevat paljon tukea itsenäistymiseen liittyvissä asioissa, kuten asunnon ja koulutuksen löytymisessä. Tuen saaminen ehkäisee nuoria syrjäytymästä ja päihteiden käytöltä.

Hobbsin ja Bederin-Gardnerin (2021) tutkimuksessa verrattiin jälkihuoltonuorten ja ei-jälkihuollossa olevien nuorten riskejä ajautua ongelmiin. Tutkimuksen mukaan sijaishuollossa olleilla nuorilla oli enemmän ongelmia kuin nuorilla, jotka eivät ole kasvaneet sijaishuollossa. Sijaishuollossa olleilla nuorilla oli muita nuoria korkeampi riski ajautua vankilaan, kodittomiksi sekä päihdekuntoutukseen. Tutkimuksessa ilmeni, että sijaishuollossa olleet nuoret kokivat, että he eivät saa tarpeeksi tukea itsenäistymiseen liittyvissä asioissa. Lisäksi nuoret kokivat tarvitsevansa enemmän tukea, jotta voivat elää itsenäisesti. Sijaishuollossa olevat nuoret ovat riskiryhmä, joka joutuu ongelmiin todennäköisemmin kuin muut samanikäiset nuoret. (Hobbs & Bederian-Gardner ym. 2021, 2–7.)

Skandinaviassa ja Yhdysvalloissa on aikaisemmin tehty laajasti tutkimuksia kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten selviämisestä nuorina aikuisina. Tulosten mukaan sijoitetut lapset selviävät nuorina aikuisina ikätovereitaan heikommin. Tutkimukset osoittavat myös, että yhteiskunta ei pysty tukemaan nuoria riittävästi itsenäiseen elämiseen siirtymisen vaiheessa. (Kestilä, Väisänen & Paananen ym. 2012, 599.)

Saariluoman ym. (2021) tekemässä tutkimuksessa kodin ulkopuolelle sijoitettujen yläkouluikäisten päihteidenkäyttö oli yleisempää verrattuna muulla tavalla asuviin nuoriin. Sijoitetut nuoret olivat myös päihdemyönteisempiä sekä kokivat huumausaineiden saamisen helpoksi. Samankaltainen tutkimustulos on myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020) työpaperissa, missä jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ovat itse kertoneet laittomien päihteiden saamisen alkoholia saamista helpommaksi. Huumeita sekä lääkkeitä käytetään niin pahan olon helpottamiseksi kuin hyvän olon saamiseksi. Päihteiden käyttämisen syyksi nuoret ovat kertoneet traumat, vastoinkäymiset, elämän sisällön puutteen, kaveripiirin sekä rakkauden ja huomion puutteen.

Lastensuojeluhanke “Tuki oikeasta paikasta” (TOP) toteutettiin vuonna 2021–2022. Hankkeen tavoitteena oli päihdepalvelujen ja lastensuojelun yhdyspinnan kehittäminen. Tutkimuksessa mukana oli kuusi julkisrahoitteista lastensuojelulaitosta. Hankkeessa selvisi, että vakavasti päihdeongelmaisia

nuoria yritettiin auttaa lastensuojelun keinoin muun muassa sijoittamalla nuoria lastensuojeluyksiköihin. Tulokset ovat olleet vaihtelevia. Niiden mukaan nuoret käyvät lastensuojeluyksikön ulkopuolella päihdehoidossa. Hoitoon sitoutumisen motivaatio jää löyhäksi, minkä vuoksi hoito lopetetaan nopeasti. Nuorten sopeutumiskyvyn ajatellaan olevan parempi, kuin tosiasiallisesti on. Osa nuorista kokee, että heidän päihteidenkäyttönsä ei ole ajautunut siihen pisteeseen, että apua tarvittaisiin, minkä vuoksi motivaatio hoidon suhteen jää vähäiseksi. Nuoret ovat olleet sijoitettuina monta kertaa, sillä on koettu, etteivät tarjotut palvelut riitä. Pahimmassa tapauksessa nuori joutuu sijoituskierteeseen. Ongelmaksi muodostuu se, että nuorten päihdepalveluita haetaan ulkoisilta toimijoilta, vaikka hoidon tulisi tapahtua nuoren perhesysteemissä. (Terveys- ja hyvinvoinninlaitos 2022, 19.)

3 Kyvykkyudet ja toimintamahdollisuudet

Tutkielmani taustateoriana toimii Amartya Senin (1993) Martha Nussbaumin (2011) kehittämä ”capability approach”, suomennettuna kyvykkyys- tai toimintamahdollisuuksien teoria (Miettinen, 2020; Martela 2022.) Sen (1993) kehitti toimintamahdollisuuksien teorian haastamaan perinteistä käsitystä hyvinvoinnista. Tarkastelupohja siirrettiin utilitaristisesta ajattelusta yksilön todellisiin subjektiivisiin mahdollisuuksiin yhteiskunnassa. (Robeyns, 2005.) Senin ajattelu pohjautuu vapauden käsitteeseen. Ihmisen vapauden tilaa kuvaa se, millä tavoin ihmisillä on mahdollista valita asioita ja niiden asioiden määrä, jotka mahdollistavat hyvät ja itsehalutut päämäärät. Tietyt asiat voivat olla välttämättömiä ihmisen perustarpeiden tyydyttämisen kannalta, kuten ruoka, mutta se ei kuitenkaan poista elämän kokonaislaadun kannalta tärkeän tarpeen saavuttamista kuten sosiaalista yhteenkuuluvuutta (Sen 1993, 31.) Sen avaa toimintamahdollisuuksien teoriaansa verraten sitä polkupyörään. Polkupyörä itsessään on pelkkä hyödyke. Tärkeämpää on polkupyöräilijän mielentila ja se, kuinka hyödylliseksi pyöräilijä ajamisen kokee. Ajamisen aikana pyöräilijä joko nauttii tai ei nauti olostaan. Sen laajentaa näkemystään niin, että ihmisillä on olemassaolon tila, mikä vaikuttaa siihen, miten toiminta tulee suoritettua. Esimerkiksi väsynyt pyöräilijä voi toiminnaltaan suoriutua huonommin kuin pirteä pyöräilijä. (Crocker, 1995.) Senin (1993) ja Nussbaumin (2011) teoriat eroavat siten, että Senin näkökulma painottuu enemmän vapauksiin ja mahdollisuuksiin saavuttaa haluttu toiminta, kun taas Nussbaumin näkökulma painottuu yksilön kykyihin ja voimavaroihin. (Crocker, 1995.) Tutkielmassani nojaan lähinnä Martha Nussbaumin teoreettiseen ajatteluun.

Nussbaumin teoriaan sisältyy kymmenen kyvykkyyttä, jotka ovat keskeisiä toimintoja ihmisen elämässä. Nussbaum ajattelee kyvykkyyksien olevan verrattavissa ihmisarvoon. Rautiaisen (2016, 16) mukaan toimintavalmiuksien teoriassa on paljon yhtymäkohtia ihmisoikeuksiin. Kyvykkyyyksiä ei tule kuitenkaan hahmottaa yksiselitteisesti ihmisoikeuksina, vaan elämänalueina, joihin jo olemassa olevat ihmisoikeusnormit sekä tulevaisuudessa säädettävät normit mahdollisesti kiinnittyvät.

Nussbaumin (2011) käsite jäsentää ihmisarvoisen elämän edellytyksiä. Kyvykkyyksien saavuttamista tulee suojella niin, että ne olisivat vapaasti saavutettavissa. Kyvykkyyksien saavuttaminen on tie hyvään elämään ja hyvinvointiin. Hyvän elämän elementit eivät hahmoitu vain yhden mittarin avulla. Sen vuoksi Nussbaum (2011) on luonut kymmenen kyvykkyyden listan. Hyvän elämän elementit ovat erilaisia, kuten terveys, kehollinen koskemattomuus, koulutus jne. Rautiaisen (2016,17) mukaan

Nussbaumin lista kyvykkyyksistä auttaa nostamaan esiin ihmisarvoisen elämän osatekijät esiin, ilman että niiden täsmällinen sisältö olisi lyöty lukkoon.

Nussbaumin (2011) teoriassa korostuu ajatus siitä, että elämää ei voi pelkistää, sillä se on moniarvoista. Peruskysymys on, mitä jokainen ihminen pystyy tekemään ja olemaan. Kyvykkyysteoria pyrkii olemaan eettinen. Nussbaum ajattelee, että yhteiskunnan tehtävänä on antaa mahdollisuus kehittää kyvykkyyksiä, sillä jokainen ihminen voi harjoittaa tai olla harjoittamatta kyvykkyyksiä. Ihmisiä ei tule siis pakottaa harjoittamaan kyvykkyyksiä, koska jokaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa. (Nussbaum 2011, 30–34.) Näin ollen kyvykkyyksiin liitetään myös valinnanvapaus. Jokaisella ihmisellä tulisi olla valinnanvapaus harjoittaa kyvykkyyksiä. Esimerkiksi Nussbaumin kyvykkyyksien listalla ruumiin terveyteen sisältyy ravinto. Esimerkin mukaan henkilö, joka paastoo., on valinnut paaston. Olosuhteiden pakosta nälkää näkevä ei ole voinut itse valintaa tehdä. Teoriassa keskeistä onkin valinnanvapauden edistäminen. (Nussbaum 2011, 24–25.)

Nussbaumin teorian mukaan ihmisten hyvinvointi koostuu siitä, millaisia mahdollisuuksia kyvykkyyksien saavuttamisen jokaiselle yksilölle on annettu. Kyvykkyysteoria on keskittynyt sosiaalisiin epäoikeudenmukaisuuksiin. Teorian avulla voidaan nostaa esiin epätasa-arvo ja ihmisten kyvykkyyksien harjoittamisen ongelmat. Ongelmat ovat seurausta syrjinnästä ja syrjäytymisestä. Poliitikassa tulisikin tarkastella yhteiskunnan hyvinvointia kyvykkyyksien kautta. (Nussbaum 2011, 17–18.) Nelsonin (2008, 94) mukaan Nussbaum on väittänyt, että minkä tahansa institutionaalisen järjestelmän oikeudenmukaisuus tulisi arvioida sen mukaan, miten se pystyy antamaan kansalaisille kyvykkyyksiä. Kyvykkyydet näyttäytyvät aidosti inhimillisen toiminnan elementteinä, sillä kyvykkyydet johdetaan suoraan ihmisarvosta. Nussbaumin teoria antaa siis käsityksen siitä, mistä hyvä elämä koostuu.

Martha Nussbaumin listaus kyvykkyyksistä, jotka tekevät elämästä elämisen arvoisen, on esitetty taulukossa. Taulukossa käytetty osiksi 1 (ks. Hirvelä 2014, 15) tekemää taulukkoa.

Taulukko 1. Martha Nussbaumin kyvykkyydet, jotka tekevät elämästä elämisen arvoista. (Nussbaum, 2011 & Hirvelä, 2014)

<ol style="list-style-type: none">1. Elämä. Mahdollisuus elää normaalin mittainen elämä.2. Ruumiin terveys. Terveys mukaan lukien suoja, ravinto ja terveydenhuolto.3. Ruumiin koskemattomuus. Mahdollisuus liikkua paikasta toiseen, olla kokematta väkivaltaa, mahdollisuus seksuaalisuuteen.4. Aistimukset, mielikuvitus ja ajattelu. Mahdollisuus käyttää näitä kykyjä kasvatuksen ja koulutuksen avulla.5. Tunteet. Mahdollisuus kiintyä ihmisiin ja esineisiin, mahdollisuus rakastaa ja surra, oikeus oikeutettuun suuttumukseen, mahdollisuus tuntea ilman pelkoa.6. Käytännöllinen viisaus. Mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja arvioida omia elämänsuunnitelmiaan.7. Yhteisyys. Mahdollisuus elää toisten ihmisten kanssa, kiintyä heihin ja osallistua sosiaaliseen elämään. Itsekunnioituksen tukeminen ja vapaus kaikenlaisesta syrjinnästä.8. Muut lajit. Ihminen kykenee ottamaan huomioon muut lajit ja elämään yhteydessä luontoon.9. Leikki. Ihmisellä on kyky nauraa, leikkiä ja nauttia aktiviteeteista.10. Kyky kontrolloida omaa ympäristöä. Mahdollisuus osallistua omaan elämään vaikuttaviin päätöksiin, kuten poliittiseen vaikuttamiseen. Mahdollisuus yhtäläiseen omistusoikeuteen muiden ihmisten kanssa. Mahdollisuus hakea töitä tasavertaisesti muiden kanssa.

Sosiaalityön tutkimuksissa toimintamahdollisuuksien teoriaa on käytetty jonkin verran. Esimerkiksi Viitasalon 2018 väitöskirjassa ja Hirvelän (2014) pro-gradu tutkielmissa on käytetty Nussbaumin teoriaa. Tutkimuksissa on selvitetty erilaisia hyvinvoinnin osa-alueita ja miten näitä kyvykkyyksiä voitaisiin tukea. Jälkihuoltoon ja sen tuottamia toimintamahdollisuuksia on Nussbaumin teoriaa hyödyntäen tarkasteltu Ikosen (2021) tutkimuksessa. Sen sijaan toimintamahdollisuuksien teoriaa on hyödynnetty sosiaalityön muulla kentällä, esimerkiksi aikuissosiaalityössä tutkimuksen kohteena on ollut taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen (Viitasalo, 2021.)

Tässä tutkielmassa analysoin jälkihuoltotyötä tekevien ammattilaisten kuvauksia Nussbaumin kyvykkyysteorian näkökulmasta. Analyysissa tarkastelen sitä, millaisia kyvykkyyksiä ammattilaiset tunnistavat päihteitä käyttävissä jälkihuoltoonurissa, ja millaisia kyvykkyyksiä nuorilta heidän mielestään puuttuu. Teorian avulla päästään tarkastelemaan millä tavalla ammattilaiset kokevat

jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyksien toteutuvan. Lähtökohtaisesti näen lastensuojelun jälkihuollon toimintamahdollisuuksia ylläpitävänä instituutiona.

4 Tutkimusasetelma

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään inhimillisen toiminnan ymmärtämisen. Tutkimus keskittyy sosiaalisen todellisuuden tarkasteluun. Tarkasteltavana on usein pieniä tapausjoukkoja. Kvalitatiivinen data on monitulkintainen, sillä havaintoyksikköjen puhetta voi tarkastella monesta eri näkökulmasta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kerätään aineistoa niin, että pyritään lähestymään ilmiötä mahdollisimman pitkälle sen alkuperäisessä muodossa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tyypillistä kerätä aineistoa esimerkiksi haastattelujen avulla. (Räsänen 2005, 87–92.) Räsänen (2005, 90) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa kerättyihin aineistoihin viitataan usein ”paloina maailmaa”.

4.1 Tutkimustehtävä

Tehtävänäni on tutkia, millaisia kyvykkyyksiä ja kyvykkyyden puutteita sosiaalityön ammattilaiset tunnistavat päihteitä käyttävillä jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla. Lisäksi tarkastelen, millaisena päihteidenkäyttö näyttäytyy ja miten päihteetöntä elämää voisi tukea ammatillisesti. Tutkielmani tuo esiin lastensuojelun jälkihuollon arkea ja siihen liittyviä sosiaalityön ammattilaisten työtehtävien moninaisia haasteita. Painopiste on työntekijöiden esiin nostamissa nuorten kyvykkyyksissä ja niiden puutteissa sekä työntekijöiden kokemissa mahdollisuuksissaan auttaa jälkihuoltoon oikeutettuja nuoria ja ehkäistä päihteiden käyttöä.

Tutkielmassani on neljä tutkimuskysymystä:

1. Millaisena jälkihuollon piirissä olevien nuorten päihteidenkäyttö näyttäytyy jälkihuollon ammattilaisten näkökulmasta?
2. Minkälaisia kyvykkyyksiä jälkihuoltotyön sosiaalityöntekijät ja ohjaajat tunnistavat asiakkainaan olevilla päihteitä ongelmallisesti käyttävillä jälkihuoltonuorilla (vahvuudet)?
3. Minkälaisen kyvykkyyksien puutteita jälkihuoltotyön sosiaalityöntekijät ja ohjaajat tunnistavat asiakkainaan olevilla päihteitä ongelmallisesti käyttävillä jälkihuoltonuorilla (riskit)?
4. Miten ja millaisia kyvykkyyksiä tukemalla sosiaalialan ammattilaiset voisivat tukea jälkihuoltonuorten päihteetöntä elämää?

4.2 Tutkimusaineisto

Tutkimukseni aineiston keräsin haastattelujen avulla. Teemahaastattelussa tutkija asettaa haastatteluun tietyt teemat, joista keskustellaan. Kysymyksiä ei aseteta tarkasti, vaan kysymysten muoto pysyy avoimena. Haastattelija esittää haastateltaville kysymyksiä, joihin he vastaavat omin sanoin. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 36–37; Räsänen 2005, 90–91.)

Toteutin haastattelut maaliskuussa ja toukokuussa 2023 erään suuren suomalaisen kaupungin jälkihuoltoyksikössä. Olin aikaisemmin ollut yhteydessä jälkihuoltoyksikön johtavaan sosiaalityöntekijään ja selvitin työntekijöiden halukkuutta osallistua tutkimukseen. Sain tiedon, että työntekijät ovat kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseeni. Osallistujien rekrytointi tapahtui siten, että johtava sosiaalityöntekijä lähetti osallistumiskutsun ja tiedotteen (ks. Liite 1 kaikille organisaation työntekijöille). Työntekijät ilmoittavat halukkuudestaan osallistua suoraan tutkijalle tietosuojatulla Internet-pohjaisella Forms-lomakkeella. Lomakkeella halukkaat ilmoittivat yhteystietonsa, minkä jälkeen sovin haastatteluajan jokaisen tutkittavan kanssa erikseen. Haastattelut olivat yksilöhaastatteluja Teamsin välityksellä.

Haastattelumetodina käytin teemahaastattelua. Teemahaastattelun voidaan ajatella olevan lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto, niin kutsuttu puolistrukturoitu haastattelu. Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit ovat tiedossa, mutta poiketen strukturoidusta haastattelusta siinä ei ole tarkkoja kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 35–36.) Valitsin tutkimukseni viitekehykseen sopivat teemat, joiden avulla halusin saada vastauksia tutkittavaan ilmiöön.

Menetelmään kuuluu se, että haastattelu kohdennetaan teemoihin, joista on tarkoitus keskustella. Teemahaastattelussa lähdetään siitä oletuksesta, että jokapäiväisiä kokemuksia on mahdollista tutkia. Teemahaastattelun tarkoituksena on saada näkyväksi haastateltavien elämysmaailmaa ja heidän määritelmiään tilanteesta. (Emt, 1995, 41.) Valittujen teema-alueiden on hyvä olla väljiä, jotta moninaiset ilmiöön liittyvät asiat paljastuvat. Teemahaastattelun eduksi voidaan nähdä se, että kysymyksiä on mahdollista syventää haastateltavien vastauksien jälkeen lisäkysymyksin. Tutkimukseni haastattelun runko on liitteessä 1. (ks. Liite 2.)

Valitsin haastatteluuni viisi teemaa, joiden avulla toivoin saavani mahdollisimman kattavan kuvan jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäytöstä. Haastattelun ensimmäisenä teemana oli jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttö. Tarkoitukseni oli selvittää, millaisena työntekijät näkevät jälkihuoltoon oikeutettujen päihteidenkäytön yleisesti. Toinen teema käsittää ne nuoret, jotka käyttävät päihteitä. Pyysin haastateltavia kuvailemaan, millaisena nuorten tilanne heille

näyttäytyy. Tämän jälkeen syvensin teemaa ja kysyin, millaisia kyvykkyksiä työntekijät tunnistavat näissä nuorissa. Kolmantena teemana olivat ne jälkihuoltoon oikeutetut nuoret, jotka eivät käytä päihteitä. Työntekijät saivat kuvailla heidän tilanteitaan yleisesti ja sen jälkeen kuvailla näiden nuorten kyvykkyksiä. Neljäntenä teemana oli päihteitä käyttävien ja ei päihteitä käyttävien nuorten vertailu. Teeman avulla selvitin sitä, millaisia ovat ne keskeiset kyvykkyudet, jotka työntekijät ajattelevat puuttuvan päihteitä käyttäviltä nuorilta. Viimeisenä teemana oli nuorten toimintamahdollisuuksien eli kyvykkyuksien tukeminen ammatillisesti. Halusin selvittää, miten työntekijät voisivat ammatillisesti tukea niiden nuorten vahvuuksia, jotka käyttävät päihteitä.

Haastateltavani oli seitsemän jälkihuollon työntekijää. Haastateltavista neljä on sosiaaliohjaajia ja kolme sosiaalityöntekijöitä. Työntekijöiden kokemus lastensuojelusta vaihteli vuodesta useampiin vuosikymmeneihin. Haastattelujen kestoksi varasin jokaisen haastateltavan kanssa yhden tunnin. Haastattelut kestivät 26 minuutista 46 minuuttiin. Haastattelujeni yhteenlaskettu kesto oli 3h 38min, mistä litteroitua tekstiä tuli yhteensä 143 sivua. Haastattelut toteutuivat Teamsin välityksellä. Haastattelut nauhoitettiin.

Haastattelevat kokivat haastattelun aiheen tärkeäksi, jonka vuoksi he osallistuivat mielellään tutkimukseen. Muutama haastateltavista koki, että tutkimukseni kysymykset olisi ollut hyvä antaa heille ennakkoon, jotta vastauksia olisi voinut pohtia ennen haastatteluun osallistumista. Osa haastateltavista pohti, mitä käsite “kyvykkyys” sisältää. Muutamassa haastattelussa kävin lävitse Nussbaumin kyvykkyuksien listaa, jotta haastateltavat saisivat ideaa siitä, millaisia kyvykkyksiä nuorilla voisi olla tai puuttua. Suurin osa haastateltavista eivät nähneet kyvykkyuksien listaa ja siitä huolimatta haastateltavat löysivät kyvykkyksiä ja niiden puutteita usealla eri osa-alueella. Haastattelijana koin, että aihe oli työntekijöille tärkeä ja kysymykseni saivat aikaan hyvää pohdintaa. Haastateltavat toivat esiin, että olisi hyödyllistä joskus pohtia lastensuojelun jälkihuollon yhteisissä tiimeissä jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyksiä ja sitä millä tavalla niitä voisi tukea.

4.3 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Sisällönanalyysiä voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Laadullisen tutkimuksen analyysi voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä tutkimusta ohjaa teoreettinen tai epistemologinen asemointi. Toiseen ryhmään kuuluvat ne analyysimuodot, joita ei ohjaa teoria, mutta niihin voidaan soveltaa monenlaisia teoreettisia lähtökohtia. (Tuomi & Sarajarvi,

2009.) Tutkielmani analyysissä painottuu teoreettinen asemointi. Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä on Martha Nussbaumin kyvykkyysteoria, mikä ohjaa sisällönanalyysia. Keskeisenä käsitteenä analyysissäni on kyvykkyys (capability) (Nussbaum, 2011).

Tutkija Timo Laine on esittänyt rungon siitä, miten sisällönanalyysi voisi edetä.

1. Päättää, mikä tässä aineistossa kiinnostaa ja tee VAHVA PÄÄTÖS!

2a Käy läpi aineisto, erota ja merkitse ne asiat, jotka sisältyvät kiinnostukseesi.

2b Kaikki muu jää pois tästä tutkimuksesta!

2c Kerää merkityt asiat yhteen ja erilleen muusta aineistosta.

3. Luokittele, teemoita ja tyypittele aineisto.

4. Kirjoita yhteenveto

(Tuomi & Sarajärvi, 2009.)

Aihe tulee rajata tarkkaan, sillä usein saadusta aineistosta löytyy kiinnostavaa materiaalia, mikä ei ole linjassa tutkimustehtävän ja -kysymysten kanssa. Sisällönanalyysiin valitaan tarkasti rajattu ilmiö, mistä halutaan raportoida. Seuraavaksi aineisto litteroidaan ja koodataan. (Tuomi & Sarajärvi, 2009.) Aineiston analysointini lähti liikkeelle niin, että koodasin aineiston Nussbaumin kyvykkyysteorian osioiden mukaan. Aineistosta erotellaan samaa kuvaavat ilmaisut esimerkiksi alleviivaamalla tietynvärisellä kynällä.

Tuomen & Sarajärven (2009) mukaan tutkimuksen aineiston analyysin on tarkoitus luoda selkeä sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Aineisto järjestetään tiiviiseen ja selkeään muotoon, kuitenkin kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Aineiston analysoinnin tarkoituksena on pyrkiä luomaan hajanaisesta aineistosta selkeää ja yhtenäistä informaatiota tutkittavasta ilmiöstä. Aineisto selkeytyy analyysin avulla, minkä ansiosta voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä ilmiöstä. Teoria-ohjaavassa sisällönanalyysissä kategoriat muotoutuvat aikaisemman tiedon perusteella. Analyysissä otetaan koko ajan huomioon aikaisemman tiedon perusteella muodostettu käsitejärjestelmä. (Tuomi & Sarajärvi, 2009.)

Tutkimukseni analyysin tekeminen lähti liikkeelle siitä, että luin aineiston monta kertaa. Aluksi muodostin aineistosta analyysirungon ja tein siitä taulukon (ks. esimerkki analyysistä Liite 3) Nussbaumin kymmenen kyvykkyuden pohjalta. Teemoitin aineiston niin, että etsin kyvykkyksiä, jotka jaottelin luokkiin. Etsin haastatteluista kohtia, joissa haastateltavat tunnistivat Nussbaumin

teorian kyvykkyyksiä tai niiden puutteita. Merkitsin aineistosta mainitut kyvykkyydet eri väreillä erottaakseni erilaiset kyvykkyydet. Sisällytin analyysirunkoon tutkimuskysymyksiini liittyvät ilmaisut, koskien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttöä ja miten kyvykkyyksiä voisi ammatillisesti tukea.

4.2 Tutkimuksen eettisyys

Hirsjärven (2022) mukaan haastattelututkimuksessa eettiset ongelmat ovat monitahoisia. Eettisiä kysymyksiä tulee pohtia tutkimuksen eri vaiheissa. Tutkijan tulee tarkastella, mikä on tutkimuksen tarkoitus ja miten se parantaa tutkittavana olevaa inhimillistä tilannetta. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus eroaa monesta muusta tieteenalasta. Eettisiä kysymyksiä tulee vastaan enemmän, sillä tutkimuksen kohteena ovat ihmiset. Eettisissä pohdinnoissa tulee ennen kaikkea ottaa huomioon se, mikä tieto on tarpeellista, kenen tulee tietää sekä tiedon hyväksyttävä sovelluttaminen. (Alasuutari 2005, 23.) Tässä tutkimuksessa keskeisiä eettisiä kysymyksiä ovat vapaaehtoisuuteen ja yksityisyyden suojaan liittyvät seikat. Lisäksi on tärkeä huomioida, ettei tutkimus rasita kohtuuttomasti organisaation normaalia toimintaa ja työntekijöiden perustehtävää.

Haastateltavilta henkilöiltä pyydettiin kirjallinen suostumus (ks. Liite 4 tutkimukseen. Suostumuslomake allekirjoitetaan haastattelutilanteessa silloin, kun haastattelu tapahtuu fyysisesti samassa tilassa. Haastattelut toteutuivat Temasin välityksellä, minkä vuoksi lähetin suostumuslomakkeet haastateltaville sähköpostilla ennen haastattelua. Haastateltavat kuittasivat suostumuksensa tutkimukseen sähköpostin välityksellä ennen haastattelua. Kerroin haastateltaville siitä, että haastattelut tallentuvat salasanalla suojattuun tietokoneeseen ja että käsittelen koko opinnäytetyöni ajan tietoja luottamuksellisesti. Tutkimukseni aihe on sensitiivinen, mutta se kohdentuu sosiaalityön ammattilaisiin eikä suoraan nuoriin. Haastattelut toteutettiin kevättalven 2023 aikana. Haastatteluajat ja Teamsin välityksellä sovittiin kunkin haastateltavan kanssa erikseen.

Aineiston tietoturvallista käsittelyä on käsitelty tutkimuksen vaikutustenarvioinnin yhteydessä. Tutkimukselle on laadittu tietosuojailmoitus Tampereen yliopiston ohjeen mukaisesti. Tietosuojailmoitus (ks. Liite 5) toimitettiin tutkittaville tutkimuskutsun ja tutkimuksesta tiedottamisen yhteydessä (yhteyshenkilön kohderyhmälle toimittaman sähköpostin liitteenä).

Tutkimuksen raportointivaiheessa olen anonymisoinut aineiston huolellisesti niin, ettei tutkimusraportista pysty tunnistamaan vastaajia. Tutkimusraportissa ei esimerkiksi käytetä suorien

lainausten yhteydessä koodeja, joiden avulla yksittäisen vastaajan eri kohdissa antamat vastaukset olisi mahdollista liittää toisiinsa.

5.Tulokset

Tässä luvussa kuvaan tutkimustulokset liittyen päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyksien vahvuuksiin ja puuteisiin. Lisäksi avaan ammattilaisten ajatuksia siitä, miten he kokivat voivansa tukea jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteetöntä elämää. Tutkielmani tarkoituksena on nostaa esiin jälkihuollon työntekijöiden kokemuksia jälkihuolto nuorten päihteiden käytöstä, kyvykkyyksistä ja niiden riskitekijöistä sekä siitä miten kyvykkyyksiä voisi tukea sosiaalityön avulla. Tutkimukseni tuloksia voidaan hyödyntää päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten elämänlaadun parantamiseen. Tulokset tuovat lisää tietoa sosiaalityön ammattilaisille siitä, millaisia kyvykkyyksiä kannattaisi sosiaalityön avulla vahvistaa.

5.1 Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttö jälkihuollon ammattilaisten näkökulmasta

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni oli selvittää, millaisena jälkihuollossa olevien nuorten päihteidenkäyttö näyttäytyy ammattilaisten näkökulmasta. Työntekijät näkivät päihteiden käytön olevan yleisempää jälkihuollon asiakkuudessa olevilla kuin niillä nuorilla, jotka eivät ole jälkihuollon piirissä. Tulos ei ole yllättävä, sillä samanlaisia tutkimustuloksia saatiin myös Barnin & Tanin tutkimuksessa (2015, 107–115) sen mukaan päihteiden käyttöasteen oli korkeampi jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla verrattuna muihin samanikäisiin nuoriin. Haastateltavani nostivat esille, että osa nuorista on käyttänyt päihteitä jo ennen kuin ovat päätyneet jälkihuoltoon. Osalla jälkihuoltoon nimenomaan runsas päihteidenkäyttö on johtanut huostaanottoon. Työntekijöiden näkökulmasta jälkihuoltoon päihteidenkäyttö on kasvava ongelma. Päihteidenkäytön kuvattiin olevan vakavaa ja arkea hallitsevaa.

“Mä ehkä vastaisin tähän että ja se on ollut mulle iso yllätys, kun mä oon tullut tähän jälkihuoltotyöhön, että mitenkä vakavista päihdeongelmista nää nuoret kärsii jo niinkö siinä 18 vuotiaana.” (Haastateltava 3)

“Että, siis hyvin hyvin monenlaista päihteidenkäyttöä on. Ja myöskin ajattelen, että aika vakavaa semmoista tällä hetkellä.” (Haastateltava 2)

Haastateltavat arvioivat, että heidän asiakaskunnastaan noin puolet tai vähintään kolmasosa kärsivät päihdeongelmasta. Tämä ei ole poikkeavaa, sillä myös Helsingin kaupungin jälkihuoltotutkimushankkeessa todettiin, että 69 % jälkihuollon piirissä olevista nuorista käytti päihteitä. Vajaa kymmenes (9 %) ei käyttänyt päihteitä. Säännöllinen päihteiden käyttö oli yleisempää niillä nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai useammin. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 54.)

*“Kyllähän aika monella [jälkihuoltoon oikeutetulla nuorella] on päihteiden kanssa sitä haastetta, Ja, että se on ollut ihan sijoituksen syykin silloin alun alkaen ne päihteet.”
(Haastateltava 1)*

Nuorten päihteidenkäyttö näkyy työntekijöiden kuvaamana heidän jokapäiväisessä työssään. Päihteitä käyttävät nuoret käyttävät jälkihuollon palveluita enemmän kuin ne jälkihuoltonuoret, joilla ei ole haitallista päihteidenkäyttöä. Lastensuojelun keskusliiton (2016, 17) mukaan psykososiaalisen työn elementit ovat läsnä jälkihuollossa ja se voi olla myös korjaavaa, kuten mielenterveys- ja päihdepalveluihin ohjaamista. Työntekijät kuvasivat jälkihuoltonuorten päihteidenkäytön näkyväksi osaksi jälkihuoltotyöstä. Nuorten päihdeongelmat koettiin välillä niin vakaviksi, että jälkihuollon tuesta ei nähty olevan enää apua.

“Sitten on näitä joilla on niin kun sitä vakavampaa päihteidenkäyttöä niin toki niitäkin valitettavasti aika paljon ja etenkin se näkyy meidän työskentelyssä siinä mielessä, että he ovat sellaisia jotka tätä jälkihuollon palvelua paljon käyttää..” (Haastateltava 6)

Haastateltavat nostivat esille nuorten päihteidenkäytön lisääntyneen lähivuosien aikana.

“Mä oon ollut 2020 vuoden alusta jälkihuollon työntekijänä. Niin jo tässä kolmessa vuodessa se [päihteidenkäyttö] tilanne jälkihuolto nuorten keskuudessa on yhä suuremmassa mitassa lisääntynyt. (Haastateltava 4)

Nuorten päihteidenkäytön kuvattiin olevan osalla jälkihuoltonuorista erittäin ongelmallista, kun taas toiset päihteitä käyttävät pystyvät pitämään päihteidenkäytön hallinnassa. Vakavan päihteidenkäytön kuvattiin vaikuttavan kokonaisvaltaisesti elämänhallintaan. Vakavasti päihdeongelmaisten nuorten elämän kuvattiin pyöriävän täysin päihteiden ympärillä. Yleisesti jälkihuoltonuorten päihteidenkäytön koettiin muuttuneen niin, että huumausaineiden ja lääkkeiden käyttö on lisääntynyt. Myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportin (2013, 110) mukaan nuorten suhtautuminen huumausaineisiin on

muuttunut sallivammaksi. Työntekijät kuvasivat päihteiden käytön olevan moninaista, useamman eri aineen käyttämistä samaan aikaan. Haastateltavat tiesivät nuorten käyttävän esimerkiksi subutexia ja bentsodiatsepiiniä. Alkoholin käytön nähtiin vähentyneen. Alkoholiongelmasta kärsivät kuvattiin vähemmistöksi.

“Niin paljon siinä joukossa moninaista käyttöä niinku sekakäyttöä, että prosentuaalisesti se on aika suuri ryhmä, jos lähtisi arvioimaan, että kellä on hyvin vakava päihdeongelma. Päihteiden käyttö jälkihuolto nuorten keskuudessa on yhä niin kun suuremmassa mitassa tota lisääntynyt. Ja onko sitä aikaisemmin ollut? No tietysti jos mennään kymmenien vuosien taaksepäin niin se on enemmän ollut alkoholin kanssa, mutta nyt siinä on semmoista muuta niinku huumausaineita.”” (Haastateltava 4)

Kannabiksen käytön koettiin olevan yleistä jälkihuolto nuorten parissa.

“... “Myös sitten semmoinen niinku pilven polttelu on ehkä monelle ja osalle semmoinen tyypillinen, että he sitten välillä polttelee ja se ehkä sitten passivoi osaa heistä sitten.”” (Haastateltava 5)

Työntekijät kuvasivat kannabiksen käytön hyvin normaaliksi jälkihuollossa olevilla nuorilla. Muutama haastateltavista mainitsi kaikkien asiakkaidensa käyttävän kannabista. Vastaavasti myös Toivosen (2016) Helsingin kaupungille toteuttamassa tutkimuksessa todettiin, että kannabiksen käyttö oli yleistä niillä nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai useammin. Tutkimuksen mukaan miehillä kannabiksen käyttö on yleisempää kuin naisilla. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksen (2020, 53–54) mukaan sijoitusten määrä vaikuttaa päihteiden käyttöön. Useasti sijoitettuna olleet käyttävät kaikkia päihteitä huumeita, lääkkeitä ja alkoholia enemmän kuin ne nuoret, joiden sijaishuollon paikkaa ei ole tarvinnut vaihtaa.

5.2 Olevassa olevat kyvykkyydet jälkihuollon ammattilaisten tunnistamina

Toisena tutkimuskysymyksenäni oli selvittää, minkälaisia kyvykkyyksiä ammattilaiset tunnistavat päihteitä ongelmallisesti käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kohdalla. Haastateltavat tunnistivat nuorissa kyvykkyyksiä neljällä eri osa-alueella Martha Nussbaumin (2011) toimintamahdollisuuksien listauksesta. Kyvykkyyksiä tunnistettiin fyysisen terveyden osalta, jossa

tunnistettiin asuntoon ja ravinnon saamisen liittyvä kyvykkyys. Toisena tunnistettiin aistimukset, mielikuvitus ja ajattelun kyvykkyys. Haastateltavat ajattelivat nuorilla olevan kyvykkyyttä koulutuksen saamisen mahdollisuuksissa ja mielikuvituksen suhteen. Kolmantena kyvykkyyttä nähtiin olevan tunteet osiossa. Haastateltavat kokivat osalla nuorista olevan läheisverkostoa sekä jälkihuollon palvelut nähtiin sosiaalista pääomaa lisäävinä. Neljäntenä kyvykkyyttä tunnistettiin käytännöllisen viisauden osiosta. Haastateltavat toivat esiin nuorten mahdollisuuden suunnitella omaa elämäänsä sekä asioiden esille nostamisessa.

Haastateltavat eivät tuoneet esiin kyvykkyksiä leikin tai muut lajit kyvykkyyksien kohdalla. Haastateltavien havainnoista esiin nousi jälkihuollon merkitys kyvykkyyksien mahdollistajana. Työntekijöiden mielestä jälkihuolto-oikeus mahdollisti monelle nuorelle kyvykkyksiä, joita ilman jälkihuoltoa olisi vaikea saavuttaa. Jälkihuolto oikeus ja jälkihuollon palvelut nähtiin kyvykkyytensä nuorten elämässä.

5.2.1 Ruumiin terveys

Nussbaumin (2011) kyvykkyyksien listauksessa on ”ruumiin terveys.” Teorian mukaan hyvän terveyden lisäksi tähän kyvykkyyteen kuuluu ravinnon saaminen ja riittävä suoja. Lisäksi ihmisen tulee pysyä lisääntymiskykyisenä. Haastateltavat tunnistivat nuorissa kyvykkyksiä ravinnon saamisen ja riittävän suojan suhteen, nimenomaan siksi, että nuorilla on oikeus jälkihuoltoon. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 17–19) mukaan lastensuojelulain 76§: ssä on haluttu erikseen korostaa sitä, että jälkihuolto turvaa nuorten asumisen ja toimeentulon. Riittämätön toimeentulo tai puutteelliset asumisolot eivät saa olla esteenä jälkihuollon piirissä olevan nuoren kuntoutumiselle. Haastateltavat eivät kuvanneet kyvykkyksiä hyvän terveyden tai lisääntymiskyvyn suhteen.

Haastateltavat kuvasivat auttamista asunnon turvaamisella.

“Että on se katto päätäällä, se on varmaan sellainen isoin asia mikä heillä on hyvin ja jonkinlainen toimeentulo kelan kautta.” (Haastateltava 7)

Työntekijät kokivat, että jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla on kyvykkyyttä myös ravinnon suhteen, sillä taloudellinen tilanne pidetään vakaana niin, että rahaa ruokaan riittää.

“Pitää osata [työntekijänä] tunnistaa, että joskus sitä ruokarahaa on vaan pakko antaa, ei ketään voi jättää oman onnensa nojaan.” (Haastateltava 6)

Jälkihuollon kautta päihteitä käyttävillä nuorilla on mahdollisuus saada palveluita ja olla yhteydessä työntekijöihin, joilta voi saada apua. Työntekijöiden mukaan jälkihuolto pystyy tukemaan nuoria niin, että he saavat riittävän ravinnon ja suojan.

“Tää yks nuori joka on saamassa ylihuomenna sen asunnon, niin on ollut päihdekuntoutuksessa joulukuun alusta lähtien. Eli on ollut ilman päihteitä neljä kuukautta ja nyt menee tuettuun asumiseen. Onhan nää isoja juttuja ja tuo sitä onnistumisen kokemusta.” (Haastateltava 6)

Työntekijöiden mukaan ruumiin terveyden kyvykkyys mahdollistuu ensi sijassa jälkihuollon palveluiden kautta. Ilman jälkihuoltoa kyvykkyyttä ei ehkä olisi.

5.2.2 Aistimukset mielikuvitus ja ajattelu

Nussbaumin (2011) teoriassa neljäs kyvykkyys aistimukset, mielikuvitus ja ajattelu liittyy koulutukseen ja itsensä ilmaisuun. Suurin osa jälkihuoltoon oikeutetuista nuorista ei ole koulutuksessa tai koulunkäyminen tuottaa haasteita. Haastateltavat olivat kuitenkin sitä mieltä, että nimenomaan jälkihuolto-oikeuden kautta nuorilla on mahdollisuus saavuttaa kyvykkyys koulutuksen suhteen. Kun jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla herää motivaatio koulutuksen suhteen työntekijät auttavat heitä eteenpäin kohti koulutusta. Myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 36–40) mukaan jälkihuollon yksi ensimmäisistä tavoitteista on varmistaa, että nuorella on peruskoulu suoritettuna. Mahdolliset oppimisvaikeudet tuodaan esille mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta toisen asteen opintojen oppimisen tuen kokonaisuuksia voidaan suunnitella yksilöllisesti.

“Pitää vaan olla valmiina, jos se ikinä se pienikin pilkahdus siihen muutokseen syntyy, niin pitää olla valmiina tukemassa.” (Haastateltava 6)

Haastateltavat nostivat esiin jälkihuoltonuorten poikkeuksellisen toiveikkuuden tulevaisuutta kohtaan. Haastateltavien mielestä jälkihuollon piirissä olevilla päihteitä käyttävillä nuorilla on poikkeuksellinen kyky uskoa siihen, että tulevaisuus tulee muuttumaan paremmaksi.

“Kun on ehkä parempi hetki niin tulee toivon kipinä tulevaisuutta kohtaan, että heillä saattaakin olla ajatuksia siitä, että hei, kyllä mä haluan kouluun.” (Haastateltava 3)

Haastateltavat kuvasivat sitä, kuinka nuoret pystyvät haaveilemaan kerta toisensa jälkeen uusista koulutusmahdollisuuksista tai elämänsuunnasta.

“On joku semmoinen toivon näkökulma, että nyt menee huonosti, mutta kyllä tästä noustaan ja mennään eteenpäin. Osaavat kuitenkin haaveilla paremmasta tulevaisuudesta” (Haastateltava 2)

5.2.3 Tunteet

Nussbaumin teoriassa viides kyvykkyys on “tunteet.” Tässä kohdassa nostetaan esiin se, että ihmisellä tulisi olla mahdollisuus kiintyä ihmisiin, jotka välittävät heistä. Tämän kyvykkyuden tukeminen on ratkaiseva ihmisen kehityksen kannalta. (Nussbaum 2011, 34.) Työntekijät ajattelevat, että jälkihuoltoon oikeutetuilla on tämä kyvykkyys, sillä jälkihuolto mahdollistaa nuorille yhteydenpidon niihin ihmisiin, jotka heistä välittävät.

Haastateltavat nostivat esiin sen, että heidän mielestään jälkihuollon työntekijöiden tapaaminen ja yhteydenpito on merkittävä kyvykkyys. Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten tilannetta verrattiin niihin nuoriin, jotka eivät ole oikeutettuja jälkihuoltoon. Haastateltavat ajattelivat, että heidän asiakkaansa saavat halutessaan yhteyden luotettavaan ihmiseen.

“Jälkihuollon kautta heillä säilyy kosketus yhteiskuntaan ja palveluihin....Yleensä näillä nuorilla on välit vanhempien kanssa täysin poikki. Me pystytään pitämään sellaista luotettavaa ja turvallista kontaktia yllä, että jos nuori joskus sen ahaa elämyksen saa, että haluaisi päästä elämässään johonkin muuhun suuntaan tai on iso hätä, niin on joku numero mihin kuitenkin voisi soittaa.” (Haastateltava 6)

Haastateltavat ajattelevat, että jälkihuollon palvelun avulla nuoret saavat työntekijöistä elämäänsä sosiaalista pääomaa.

“Meidän ohjaajien jalkautumismahdollisuus ja sitä kautta henkilökohtaisien kontaktien luominen näihin asiakkaisiin on tosi luontevaa ja onnistuu hyvin.....Me pystytään pitämään sellaista luotettavaa ja turvallista kontaktia yllä.” (Haastateltava 1)

Haastateltavat toivat esiin sen, että osalla nuorista on läheisverkostoa. Nuorilla on paljon ystäviä ja osalla nuorista suhteet vanhempiin tai sukulaisiin ovat säilyneet.

“Saattaa olla läheisiä ihmisiä, ihmisiä, jotka on kaikesta huolimatta pysynyt siinä mukana. Suhteet on säilyneet biologisiin vanhempiin tai johonkin muihin läheisiin.” (Haastateltava 2)

Ystävyyssuhteet päihdepiireissä saivat haastateltavilta kaksijakoisia ajatuksia. Toisaalta on hyvä, että nuorilla on ystäviä, joilta voi pyytää apua, mutta toisaalta ystävyyssuhteita yhdistävät päihteet.

“...Sä et tunne yhtään sellaista ihmistä, joka ei käyttäisi päihteitä. Niin he ei pääse [päihdemaailmasta] eroon, kun tietysti kaikista ystävästä pidetään kiinni. Jos, nyt kuitenkin on ystäviä, vaikka he käyttäisivätkin päihteitä, että se on kuitenkin ystävä sinänsä, vaikka se käyttää päihteitä, mutta toki heillä on se yhteinen asia [päihteet] mikä heitä pitää siinä sitten yhdessä.” (Haastateltava 4)

Samankaltainen tulos saatiin myös Päihteet? -foorumeilla, jossa jälkihuoltoon oikeutetut nuoret kertoivat päihteiden käytön syistä. Päihteiden käytön yhdeksi syyksi mainittiin kaveripiiri. Kaveripiirin nähtiin edesauttavan päihteidenkäyttöä. Toisaalta kuitenkin ystävät koettiin tärkeäksi voimavaraksi. (THL 2020, 54.)

Haastatteluissa esiin nousi kuitenkin myös, että useammalla nuorella on hyviä ystäviä. Hoikkalan (2016, 41) mukaan ruotsalaistutkijat ovatkin määritelleet onnistuneen jälkihuollon yhdeksi tekijäksi sosiaaliset verkostot. Sosiaalisten verkostojen tulee tutkimuksen mukaan kuitenkin olla päihteetöntä elämää tukevia.

5.2.4 Käytännöllinen viisaus

Nussbaumin (2011, 33) listauksessa kuudes kyvykkyys on “käytännöllinen viisaus.” Käytännöllisen viisauden kyvykkyyteen sisältyy ihmisen mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja mahdollisuus osallistua oman elämänsä suunnitteluun sekä harjoittaa kriittistä pohdintaa oman elämän suunnittelussa. Haastateltavat tunnustivat, että jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla on käytännöllisen viisauden kyvykkyys, sillä heillä on mahdollisuus osallistua oman elämänsä suunnitteluun. Pukkio & Hoikkalan (2016, 15) mukaan täysi-ikäisten jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kohdalla onkin muistettava se, että he itse päättävät elämästään ja asioivat jälkihuollossa täysin vapaaehtoisesti.

Haastateltavat ajattelevat, että monet nuorista ovat sosiaalisilta taidoiltaan lahjakkaita. Haastateltavat toivat esiin sen, että jälkihuollossa olevat nuoret ovat tottuneet olemaan viranomaisten kanssa tekemisissä ja tietävät miten viranomaisille tulee puhua omasta tilanteesta.

“Moni näistä [nuorista] on tottunut olemaan viranomaisten kanssa tekemisissä. Tietävät, että miten viranomaiselle tulee puhua.... Kuitenkin semmoinen sosiaalisuus on aika monella niinku se vahvuus” (Haastateltava 1)

Työntekijöiden mukaan nuoret ovat motivoituneita hakemaan apua. Omien vanhempien päihteidenkäyttö on ylisukupolvinen haaste, minkä osa nuorista työntekijöiden mukaan tiedostaa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020) mukaan tarkkoja lukuja niistä jälkihuoltoon oikeutetuista nuorista, joiden perheissä esiintyy ylisukupolvista huono-osaisuutta, on haastavaa saada. Yleensä myös nuoren vanhemmat ovat olleet lastensuojelun asiakkaina.

“Monellahan sitten on valitettavasti sitäkin, että päihteidenkäyttöä on ollut perheessä. ...Että kun on nähnyt sen, että mitä se päihteidenkäyttö voi tehdä tai mihin se voi ajaa pidemmällä tähtäimellä...Että kun siitä päihteidenkäytöstä tulee ongelma, niin kyllä he aika hyvin sen uskaltaa ottaa puheeksi ja hakea sitä apua.” (Haastateltava 2)

Nuorilla kuvattiin olevan kyvykkyyttä omien asioiden esille nostamisessa. Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret osaavat puhua vaikeistakin asioista ja hakea tilanteeseensa apua.

“Tiedostavat sen, että kun päihteidenkäyttö alkaa menemään siihen pisteeseen, että siitä tulee ongelma niin kyllä he aika usein uskaltaa ottaa sen puheeksi ja hakea sitä apua.” (Haastateltava 3)

5.3 Päihteitä käyttävien jälkihuoltoon nuorten kyvykkyysien puutteet ammattilaisten näkökulmasta

Päihteitä käyttävien jälkihuoltoon nuorten tilanteita kuvattiin yleisesti huonoiksi. Haastateltavat tunnistivat toimintamahdollisuuksien puutteita usealla osa-alueella. Nussbaumin kyvykkyysien listasta haastateltavat tunnistivat puutteita kuuden eri kyvykkyysien osalta. Kyvykkyysien puutetta tunnistettiin seuraavissa kyvykkyysien osioissa ”elämä”, ”ruumiin terveys ”, ”ruumiin koskemattomuus”, ”aistimukset, mielikuvitus ja ajattelu”, ”yhteisyys” ja ”kyky kontrolloida omaa ympäristöä”. Työntekijöiden oli helpompi tunnistaa kyvykkyysien puutteita kuin kyvykkyysisiä. Haastateltavat eivät nostaneet esiin kyvykkyysien puutteita ”käytännöllisen viisauden”, ”kuulumisen” ja ”muut lajit ”-osioista.

5.3.1 Elämä

Martha Nussbaumin (2011, 33) kyvykkyysteoriassa ensimmäisenä kyvykkyytenä nähdään olevan “elämä.” Elämän tulisi olla pitkä sekä elämisen arvoista. Työntekijät kuvasivat nuorten elämän olevan yleisesti ottaen vaikeaa ja päihteiden määrittämää.

“On aika vaikea nähdä, että kauheasti mikään olisi hyvin, kun se elämä on sitä, että sä heräät ja siitä kun sä nukahdat, niin se koko aika siinä välissä menee käytännössä siihen, että sä mietit keinoja millä saat seuraavan annoksen.” (Haastateltava 6)

Haastateltavat kuvasivat päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten isoimmaksi haasteeksi elämänhallinnan. Tämä ei ole yllättävää, sillä myös sosiaali- ja terveysministeriön (2019,10) raportin mukaan jälkihuollossa olevilla nuorilla on keskimääräistä enemmän elämänhallintaa aiheuttavia haasteita. Haasteet näkyvät esimerkiksi mittavina palvelujen kysyntänä. Haastateltujen mukaan elämänhallinnan ongelmat näkyvät esimerkiksi arjen rytmittömyytenä. Vakavasti päihdeongelmaiset eivät pysty pitämään sovitusta ajoista kiinni. Myös unirytmii on sekaisin, minkä vuoksi päivät nukutaan ja yöt valvotaan. Työntekijöitä yritetään tavoittaa virka-ajan ulkopuolella. Haastateltavat ajattelivat, että elämänhallinta heikentyy päihteiden rytmittäessä päivän kulun.

“Tietyllä tavalla vierestä katsottuna ja monet nuoretkin tuo sitä esiin, että heitä turhauttaa se, että jotenkin se oma tilanne junnaa paikallaan, että mikään ei niinku etene tietyllä tavalla, kun ne päihteet on sen verran hallitsevia omassa elämässä. Ajattelen, että on myös vaikeaa auttaa heitä, vaikka mitä yritetään tehdä. Tuntuu ettei ainakaan nyt tässä hetkessä vielä se työskentely kannu hedelmää” (Haastateltava 4)

Nuorilta puuttuu itsesuojeluvaisto päihdehakuksen toiminnan takia. Tämän vuoksi ajaudutaan jopa hengenvaarallisiin tilanteisiin. Haastateltavat nostivat esiin, että pelkäävät saavansa puhelun, jossa kerrotaan nuoren kuolleen. Myös Terveiden ja hyvinvoinnin tutkimuksessa selviää (2023, 34), että sijoitettuna olleiden lasten varhainen kuolleisuus ja rikollisuus on yleisempää, verrattuna niihin nuoriin, joita ei ole koskaan sijoitettu.

“Näiden nuorten kohdalla se niin kun isoin pelko on, puhelinsoitto siitä, että onko ne vankilassa vai onko ne hengiltä.” (Haastateltava 6)

“Jännityksen aihe on se, että onko kalterit vai arkun kansi naaman edessä.” (Haastateltava 6)

Haastateltavat kuvasivat, kuinka päihteet määrittävät elämän sisällön. Päihteet ovat ensisijainen asia ja kaikki muu tulee sen jälkeen, mikä vaikuttaa suoraan elämänhallintaan.

“Prioriteetit on hauskan pitäminen ja pahimmillaan se ykkös prioriteetti on päihteiden saaminen ja silloin ne kaikki muut yhteiskunnan näkökulmasta tärkeimmät asiat tippuu siinä listalla koko ajan alemmas ja alemmas ja loppujen lopuksi ne ei enää ole siinä listalla.” (Haastateltava 6)

5.3.2 Ruumiin terveys

Nussbaumin (2011, 33) listauksessa toisena kyvykkyytenä on “ruumiin terveys.” Ruumiin terveys kyvykkyyteen sisältyy myös hyvän terveyden lisäksi riittävän suojan sekä ravinnon saaminen. Haastateltavat toivat esiin, että päihteitä käyttävät jälkihuoltoon oikeutetut nuoret kohtaavat haasteita asumisen suhteen. Haastateltavien mukaan päihteiden käyttö vaikuttaa elämänhallintaan niin paljon, että asunnosta kiinnipitäminen on mahdotonta. Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (2020, 39) VIP-nuorten tutkimuksessa on saatu samankaltaisia tutkimustuloksia. Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret, joilla on haasteita usealla eri elämän osa-alueella itsenäistymisen jälkeen, voivat helposti menettää asuntonsa ilman oikeanlaista tukea. Asunto menetetään usein päihde- ja mielenterveysongelmien vuoksi tai taloyhtiötä häiritsevän elämäntyylin takia. Asunnon menettäneet nuoret menevät asumaan ystäviensä tai vanhempiensa luokse. Tällöin haasteena on, että yhteys jälkihuollon työntekijään ei katkeaisi.

“Asunnottomuutta on myös ollut. Sanoisin, että pitkäaikaistakin, puhutaan siis useammasta kuukaudesta.” (Haastateltava 2)

Osa nuorista on ollut useamman kuukauden täysin ilman asuntoa. Nuoret käyttävät saamansa rahat päihteisiin tai velkoihin. Vuokran maksaminen ajoissa on toissijainen asia.

“..on hirveän tyypillistä, että kun mennään narkomaanin tasolle, että kaikki sun toiminta tähtää seuraavan fixin saamiseen.” (Haastateltava 6)

Päihteitä käyttävien nuorten terveys kuvattiin huonoksi. Suonensisäisiä huumeita käyttävät nuoret kuvailtiin fyysisesti heikkokuntoiseksi. Haastateltavien mukaan osa päihteitä käyttävistä nuorista on sairastunut hepatiittiin ja HIV:iin.

“Terveys on heikkoa, kun sitten tulee kaikki taudit hepatiitit ja HIV.” (Haastateltava 1)

Omasta terveydestä huolehtiminen kuvattiin ylipäätään heikoksi, sillä päihteiden käytön nähtiin menevän oman terveyden edelle.

“Kun on pidempään käytetty, niin alkaa kyllä [terveys] heikentyä, että kyllä se [päihteidenkäyttö] vaikuttaa hyvin kokonaisvaltaisesti heidän tilanteisiinsa.” (Haastateltava 3)

Lähes kaikki haastateltavat nostivat esiin nuorten huonon mielenterveyden. Nuorilla on masennusta ja ahdistusta, mitä päihteiden käyttäminen lisää. Nuorten keskittymiskykyä kuvailtiin heikoksi. Masennuksen ja ahdistuksen nähtiin kumpuavan lapsuusajan traumaista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2013, 111) raportin mukaan nuorten päihdeongelmalla on suora yhteys mielenterveyteen. Mitä aikaisemmin päihteidenkäyttö on aloitettu, sitä todennäköisempää on, että nuori voi psyykkisesti huonosti. Yleisempiä mielenterveyden häiriöitä ovat käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöt sekä mieliala- ja ahdistuneisuushäiriöt. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 20) mukaan jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla on usein mielenterveyttä pitkäaikaisesti kuormittavia lapsuuden kokemuksia.

“On niitä nuoruusiän traumoja, jotka on jäänyt käsittelemättä. Ne kuitenkin aika ajoin tulee sieltä esille ja niitä pyritään hoitamaan kotitekoisesti päihteidenkäytöllä.” (Haastateltava 4)

Ravitsemuksesta huolehtiminen on huonolla tolalla, sillä nuorilta on usein rahat loppu. Haastateltavien mukaan heidän on välillä pakko rajata rahan antamista, koska he tietävät rahan menevän päihteisiin. Tilanteita kuitenkin tarkastellaan yksilöllisesti ja rahaa ruokaan annetaan, jos tilanne sen todella vaatii. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 21) mukaan jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla on kohonnut riski joutua toimeentulotuelle, ja he ovat sen myötä kaikkein pienituloisempien joukossa.

“... mutta mä en sitä (rahaa) aina anna, koska mä tiedän, että se valinta on jo tehty. Syönkö minä tänään vai käytätkö aineita?” (Haastateltava 6)

5.3.3 Ruumiin koskemattomuus

Haastateltavat tunnistivat nuorilla olevan ongelmia “ruumiin koskemattomuuden” kyvykkyyden saavuttamisessa. Ruumiin koskemattomuuteen sisältyy Nussbaumin (2011) mukaan ihmisen mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen ilman väkivaltaa. Ihmisen ei tulisi kokea kotiväkivaltaa tai seksuaalista väkivaltaa. (Nussbaum 2011, 34.) Tämä kyvykkyys ei aina toteutunut, sillä moni nuori on joutunut väkivallan kohteeksi. Tämä on johtunut tyypillisesti siitä, että päihderiippuvuus aiheuttaa rahallisia ongelmia. Väkivallan uhka on läsnä, sillä moni päihteitä käyttävistä nuorista ovat veloissa.

“[Päihteidenkäyttö] tuo mukanaan sellaista velkaantumista ja rahat katoavat.” (Haastateltava 4)

Haastatteluissa nousi esiin, että varsinkin naispuoleiset jälkihuollossa olevat hankkivat aineita itsensä myymisen kautta. Naiset voivat kokea psyykkistä- ja fyysistä väkivaltaa.

“Väkivallan uhka, kun se kulkee koko ajan niiden velkojen myötä siinä. Etenkin naispuolisilla on se kaikki [Väkivallan uhka], että kun niitä aineita hankitaan sillä itsensä myymisellä.” (Haastateltava 1)

Haastateltavat ajattelevat, että väkivalta on päihdemaailmassa koko ajan läsnä.

“Väkivallan uhka kulkee koko ajan niiden velkojen myötä siinä.” (Haastateltava 5)

Päihteiden käytön myötä nuoret eivät osaa varoa vaarallisia tilanteita. Itsesuojeluvaiston kuvattiin vaurioituneen päihteidenkäytön myötä. Tämän vuoksi nuoret ajautuvat helpommin tilanteisiin, missä he voivat kokea väkivaltaa.

“Ne ei jotenkaan niin kun tunnista vaaroja samalla tavalla, elikkä niillä ei ole sellaista itsesuojeluvaistoa, mikä on niillä (nuorilla), jotka eivät käytä ongelmallisesti päihteitä.” (Haastateltava 7)

5.3.4 Aistimukset, mielikuvitus ja ajattelu

Päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla Martha Nussbaumin (2011) neljäs kyvykkyys “aistimukset, mielikuvitus ja ajattelu” on puutteellinen. Kyvykkyudessa ajatellaan, että jokaisella ihmisellä tulisi olla mahdollisuus riittävään koulutukseen. Haastateltavien mukaan opiskelupaikka on kuitenkin useimmiten niillä jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla, jotka eivät käytä päihteitä ongelmallisella tavalla. Päihteitä käyttävien nuorten kohdalla haastateltavat nostivat esiin huonon koulumenestyksen. Poissaolomäärät ovat suuria, ja opinnot etenevät hitaasti. Osalla nuorista opinnot ovat tauolla.

“Jotkut pystyy käymään koulussa, mutta ne poissaolomäärät ovat siis ihan valtavia, että ne ovat kirjoilla koulussa ja ehkä jotkut opinnot etenee, mutta se että valmistuuko ne kolmessa vuodessa, missä pitäisi niin ei...” (Haastateltava 6)

Päihteidenkäytön nähtiin lisäävän koulupoissaoloja. Samankaltainen tutkimustulos on saatu myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2013, 11) tutkimuksessa, missä selvisi ammatillisen koulutuksen tai lukion keskeytyvän selvästi useammin niillä nuorilla, joilla on päihteidenkäyttöä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 39) mukaan jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten koulutuksesta huolehtiminen on oleellinen osa jälkihuoltoa. Nuoren koulutuksen tukeminen voi sisältää esimerkiksi psykososiaalisen tuen ja kuntoutuksen järjestämistä.

Haastateltavat ajattelivat, että päihteitä käyttävien nuorien suurin ongelma on elämänhallinta. Vuorokausirytmä on sekaisin, minkä vuoksi opiskeluun sitoutuminen on mahdotonta. Haastateltavat kuvasivat, että nuorten motivaatio on kiinnittynyt päihdemaailmaan, minkä vuoksi koulunkäynti ei ole ensisijainen asia. Pitkäjänteinen sitoutuminen opiskeluun kuvattiin huonoksi. Opiskelussa koetut pienetkin vastoinkäymiset ajavat nuoret tilanteeseen, ettei kouluun mennä.

“Kun tulee ensimmäinen vastoinkäyminen, niin nostetaan kädet pystyyn.” (Haastateltava 6)

Työntekijöiden mukaan ongelmaksi koituvat myös aamuerätykset, minkä vuoksi koulusta ollaan pois. Poissaolojen ajateltiin aiheuttavan oravanpyörän. Nuori ei kehtaa mennä kouluun, sillä poissaoloja on jo iso määrä.

“Ei ole päivässä rutiineja, että olisi niin kun päiväohjelmaa, opiskelut keskeytyy.” (Haastateltava 7)

Yksi haastateltavista kuvasi päihteidenkäytön vaikuttavan nuorten yleiseen energiatasoon ja sitä myötä koulunkäyntiin. Haastateltavan mukaan varsinkin suonensisäisiä huumeita käyttävät menevät fyysisesti huonoon kuntoon, mikä vaikuttaa jaksamiseen.

“Päihteidenkäyttö vaikuttaa ihan tämmöiseen perusjaksamiseen, et just koulunkäynti alkaa sakkaamaan, kun ei ole sitä energiaa mennä sinne kouluun tai ei edes muista mennä sinne.” (Haastateltava 2)

5.3.5 Yhteisyys

Kyvykkyyksien listauksessa (2011) seitsemäs kyvykkyys on “yhteisyys.” Nussbaum listaa hyvän elämän edellytyksiin kuuluvan kyvyn elää yhdessä toisten kanssa tasa-arvoisena ja itseään kunnioittavana yksilönä. Ihmisellä tulisi olla mahdollisuus olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Haastateltavien mukaan osalla nuorista puuttuu täysin läheisverkosto. Biologisiin vanhempiin ja sukulaisiin ei ole yhteyttä. Häggman-Laitilan ym. (2018, 139) tutkimuksen mukaan jälkihuoltoon oikeutetut nuoret kokevat useimmiten syntymäperheensä stressin lähteeksi. Nuoret toivat esiin perheellä olevan ymmärryksen ja kiinnostuksen puute heidän asioitaan kohtaan. Nuoret kokivat merkitykselliseksi suhteiksi niin sijaishoidon että lastensuojelun työntekijät. Nuoret kertoivat saavansa näistä suhteista henkistä tukea. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 27) tutkimuksen

mukaan erityisesti nuoruudessa sosiaalisten suhteiden merkitys korostuu. Merkityksellisiä ovat sellaiset suhteet, missä nuori on voinut tuntea turvallisuutta, toimijuutta ja minäkuvansa myönteiseksi.

“On myös sellaisia surullisia tilanteita. Keillä ei ole oikein mitään niin kun läheisverkostoa. Mutta sitä kyllä valitettavasti monesti miettii, että aika vähissä on niin kun ehkä ne semmoset hyvät asiat.” (Haastateltava 4)

Läheisverkostoa saattoi olla vähän, mutta usein lähipiiriin kuuluu pelkästään päihteitä käyttäviä läheisiä. Haastateltavat ajattelivat, että päihteitä käyttävä läheisverkosto ei anna nuorelle esimerkkiä siitä, millaista elämä voisi olla ilman päihteitä.

“Läheisverkosto saattaa olla niin olematon, tai sitten se oma läheisverkosto käyttää päihteitä, että sieltä se on niinku ehkä tullutkin se alttius.” (Haastateltava 3)

“...ystävät tulee sieltä päihdepiiristä. Sitten se luo vielä synkemmäksi ne olosuhteet, koska sulla ei ole yhtään selvää tai semmosta ihmistä tai sä et tunne yhtään sellasta ihmistä, joka ei käyttäisi päihteitä.” (Haastateltava 4)

Yksi haastateltavista toi esiin ihmissuhteiden hyötymisnäkökulman. Päihteitä käyttävien jälkihuolto oikeutettujen ihmissuhteet eivät vaikuta aidoilta. Toisista ei välitetä aidosti, vaan päihteet menevät ihmissuhteiden edelle.

“Moni päihteidenkäyttäjä itse kuvaa, että ne ovat semmosia hyväksikäyttösuhteita, että kaikki koittaa jollain tapaa hyötyä toisesta. Hyvin sellainen raaka maailma...” (Haastateltava 7)

“Yhteisyyden “kyvykkyyteen sisältyy myös itsekunnioitus ja se, että ihmistä kohdellaan arvokkaasti ja ilman syrjintää. Yksi työntekijöistä nosti esiin, että monella hänen asiakkaistaan on jonkinlaista kehitysviivästyymää, mikä vaikuttaa siihen, että muut ihmiset hyväksikäyttävät heitä.

“Monella on kehitysviivästyymää älyllisesti. Se vaikuttaa varmasti paljon siihen, että he ovat tavallaan vietävissä. Eivät itse käsitä sitä, kuinka vakava tilanne välillä on ja heillä ei ole myöskään kykyä rajoittaa sitä.” (Haastateltava 2)

Lähes jokainen haastateltava nosti esiin nuorten huonon itsetunnon. Haastateltavat kuvasivat nuorten itsetunnon olevan esteenä asioiden saavuttamisen suhteen. Nuoret eivät kestä vastoinkäymisiä vaan luovuttavat.

“...monella myöskin se itseluottamus tai semmoinen, että nyt kykenen oikeesti tekemään tämän...vaikka niinku katkolle mentyä, niin siellä ollaan vaan pari päivää. Luovutetaan tavallaan siihen kohtaan, että joku tällainen [itseluottamus] uupuu.” (Haastateltava 2)

5.3.6 Kyky kontrolloida omaa ympäristöä

Nussbaumin (34,2011) teoriaan sisältyy ”ympäristön kontrollointi” kyvykkyys. Tähän sisältyy sekä poliittinen vaikuttaminen että omistamisen oikeus. Yksilöllä tulisi olla mahdollisuus osallistua tehokkaasti omaan elämäänsä vaikuttaviin poliittisiin päätöksiin. Lisäksi osioon sisältyvät oikeus poliittiseen osallistumiseen ja sananvapaus.

Haastateltavat tunnustivat ongelmia tämän kyvykkyuden saavuttamisessa. Yksi haastateltavista tunnisti, etteivät päihteitä käyttävät nuoret käytä äänioikeuttaan vaaleissa. Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret nähtiin muita nuoria keskimäärin vähemmän kiinnostuneina poliittiseen vaikuttamiseen

“Sellainen ajatus olis hyvin vierasta, että lähtis äänestämään, vaikka mulla olis oikeus, Moni 18-vuotias äänestää ensimmäistä kertaa ja se on sellainen spesiaali, että pääsee vaikuttamaan. Mutta hyvin moni heistä, lähestulkoon kaikki [päihteitä käyttävistä jälkihuoltoon oikeutetuista] ovat ilmaisseet, ettei se kiinnosta heitä.” (Haastateltava 4)

Toinen osio Nussbaumin (2011) ”ympäristön kontrollointi” kyvykkyudessa liittyy materiaan. Ihmisellä tulisi olla mahdollisuus omistaa sekä maata että irtainta. Työntekijöiden mukaan nuorten taloudellinen tilanne on heikko. Useimmat nuoret saavat toimeentulotukea ja asumistukea. Perustoimeentulotukihakemuksen täyttäminen tuottaa monella nuorelle ongelmia. Hakemus unohdetaan tehdä tai se lähetetään myöhässä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 36) tutkimuksessa todetaan, että lähes jokainen nuori tarvitsee käytännön apua etuuksien hakemisessa.

“Tarvitsevat enemmän sellaista muistuttelua ja ohjausta ihan arkipäivän asioissa, jossain Kelan tukien ajallaan hakemisessa jne.” (Haastateltava 1)

Päihteiden käyttö tuo vakavia taloudellisia ongelmia, minkä vuoksi nuoret ajautuvat taloudelliseen ahdinkoon. Työntekijät kuvasivat nuorten olevan huonoja talouden hallinnassa.

“Raha menee mihin sattuu ja rahan käyttöä ei hallita millään tavalla.” (Haastateltava 5)

“Rahat menee siihen päihteidenkäyttöön...Virheistä ei opita ja sama asia toistuu lukuisia kertoja.” (Haastateltava 4)

Työntekijöiden esiin nostamat havainnot eivät ole poikkeavia, sillä myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020, 36) mukaan sijaishuollossa olevalla nuorella ei välttämättä ole ollut mahdollisuutta harjoitella rahan käyttöä tai laskujen maksamista, siksi taloudellinen hallinta koetaan haastavaksi.

5.4 Kyvykkyyksien tukeminen sosiaalityön avulla

Työntekijät kokevat jälkihuollon tukevan nuorten kyvykkyyksiä monella eri osa-alueella, kuten edellä on todettu.

Haastateltavat nostivat esiin, että he voisivat enemmän ohjata ja motivoida päihkeitä käyttäviä nuoria päihde- ja mielenterveyspalveluihin. Palveluiden saaminen edistäisi sitä, että työntekijät voisivat alkaa vahvistamaan nuorten kyvykkyyksiä.

“Nää nuoret eivät ole sosiaalityön keinoin autettavissa. Meidän tehtävä olisi saada ne terveydenhuollon polut niin kun edes auki. Sitä kautta päihdepalvelut ja sen jälkeen mielenterveyspalvelut. Ja siitä seuraava pysäkki on sosiaalityö ja sitten ruvetaan miettimään niinku opiskelupaikkoja ja asumista.” (Haastateltava 6)

Työntekijät kuvasivat päihdehoitoon pääsemisen välillä haastavaksi. Yhteistyötä jälkihuollon ja päihdetyön välillä tulisi lisätä, jotta nuorten olisi helpompi päästä hoitoon.

“Ammatillista yhteistyötä tarvittaisiin.... Itselleni päihdetyö vierasta. Mitä siellä katkolla käytännössä tapahtuu? Hyvä olisi rakentaa yhteistyötä just näiden työntekijöiden välillä ketkä sen asiakkaan kanssa työskentelee. Saisi sieltä sitten vielä kaivettua tarkemmin, että mikä sen asiakkaan ongelman varsinainen ydin on?” (Haastateltava 2.)

Työntekijät pohtivat, että esimerkiksi vertaistukitoiminnan ja keskustelujen avulla nuorten elämänhallinta voisi parantua. Tällä hetkellä ei ole vertaistuki- tai ryhmätoimintaa päihkeitä käyttäville jälkihuoltoon oikeutetuille nuorille. Moni haastateltava koki, että jonkinlainen ryhmätoiminta, missä vahvuuksista ja elämän positiivisista asioista pääsisi kuulemaan, olisi nuorille hyväksi.

“Oman elämän vastuunottoa keskustelujen kautta esimerkiksi vertaistukiryhmässä tai jossain semmosessa. Pystyttäisiin hakemaan semmosta, että [jälkihuoltoon oikeutettu nuori] nähdä, että toi on oppinut tosta jotain, niin miksen mäkin voisi oppia. Ottaisi mallia toinen toisistaan.” (Haastateltava 4.)

Vastaavasti Pukkion & Hoikkalan (2020, 18) mukaan toisten nuorten tarjoama vertaistuki on tärkeää. Vertaistukea on mahdollista järjestää yksilö- ja ryhmämuotoisena. Vertaisuus auttaa nuorta tuntemaan, ettei ole yksin omien asioiden äärellä. Ryhmän etuna on myös se, että nuorella on mahdollisuus saada kokemus siitä, että kuuluu johonkin ja pystyy vaikuttamaan. Ryhmätoimintaan

osallistuminen rytmittää viikkoa ja antaa mielekästä tekemistä. Ryhmää voi ajatella ikään kuin peilinä, josta nuori heijastaa toimintatapojaan ja saa välineitä itsetuntemuksen kohentamiseen. Ryhmätoiminta täydentää yksilösosiaalityötä rinnakkaisena menetelmänä, mutta ei korvaa sitä.

Työntekijät pohtivat myös jälkihuollon auttamisen sisältöä ja tapaa. Haastateltavilla on kokemusta siitä, että liiallinen yhteydenpito työntekijöiden puolelta saattaa ahdistaa nuoria niin, että apua ei enää oteta vastaan.

“Tää on hankala niinku sellainen veitsen terä, mikä vaatii näiden nuorten kanssa paljon taitoa ja varsinkin näiden päihde nuorten kanssa. Että, mikä on oikea määrä tukea, koska eteenpäin kuitenkin pitäisi päästä tavalla tai toisella. Onko se eteenpäin meneminen sitä, että saadaan nuori opiskelemaan? Ei vaan se eteenpäin meneminen olisi sitä, kun nää [nuoret] saataisiin ohjattua niihin oikeisiin palveluihin.” (Haastateltava 6)

Kuitenkin työntekijät kokevat, että päihteitä käyttävät nuoret tarvitsisivat paljon motivointia ja yhteydenpitoa sosiaalityön puolelta. Työntekijät olivat vahvasti sitä mieltä, että jälkihuollon ikärajan nostaminen 25:een oli hyvä asia, sillä nuorten haasteet ovat moninaisia ja niiden selvittämiseen tarvitaan aikaa. Työntekijät olivat kauhuissaan siitä, että hallitus on aikeissa laskea jälkihuollon ikärajaa 23 ikävuoteen. Työntekijät kokevat, että jälkihuoltotyö on pitkäjänteistä työtä, minkä vuoksi useamman vuoden jälkihuollon asiakkuus nähtiin hyväksi.

1

“Pidän tärkeänä, että kun nuori käyttää niitä päihteitä niin sitten tavallaan jotenkin sen hetken hyväksyminen ja siinä hetkellä rinnalla kulkeminen ja jotenkin sen ajan antaminen. Että, neidän ei ole semmoisia nopeita muutoksia, kun ne ongelmat on siellä pitkään jo ollut. Se vaatii aikaa.” (Haastateltava 3)

Työntekijät kokivat, että yhteydenpito sosiaalityöstä ja sosiaalihojaus olisivat hyvä keino vahvistaa nuorten kyvykkyyksiä. Haastateltavat ajattelevat, että keskustelujen avulla työntekijät saavat luotua nuoreen motivaatiota ja toivoa tulevaisuuden suhteen.

¹ Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2020: Lastensuojelulain muutokset. Jälkihuollon ikäraja korotetaan 25 ikävuoteen. <https://stm.fi/lastensuojelulain-muutokset> (sähköinen)

Valtioneuvosto 2023: Hallituksen esitys eduskunnalle. Hallituksen esityksen mukaan lastensuojelulain jälkihuolto päättyisi viimeistään, kun nuori täyttää 23 vuotta. Laki tulisi voimaan 1.1.2024 puolen vuoden siirtymäajalla. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/hallitus-esittaa-lastensuojelun-jalkihuollon-ikarajan-laskemista> (sähköinen)

“On tosi tärkeää, että me ei [työntekijöinä] menetetä uskoa niihin nuoriin, vaikka he voisivat ajoittain menettää uskon itseensä. Mutta kun löytäisi aina sieltä sellaisen pienen toivon, että hei sä sanoit, että haluat joskus opiskelemaan, niin okei, mitä meidän täytyy saada aikaan, jotta se voi tapahtua?” (Haastateltava 5)

Pohdinnoissa nousi esiin kaksijakoisia ajatuksia siitä, miten jälkihuolto voi olla apuna vahvistamassa nuorten kyvykkyyksiä.

“Onko meidän tarkoitus edistää näiden ihmisten tilannetta vai luoda sellainen vähimmäisympäristö selviämiseksi? (Haastateltava 5)

Toisaalta nuoria halutaan motivoida eteenpäin toisaalta työntekijät pohtivat motiivoinnin määrää, jos autetaan liikaa, oppiiko nuori itse kantamaan vastuuta.

“Tilanteen sellainen tietty hallittu kurjistaminen. Eli mä en lähde joka leikkiin mukaan. Mä en ole automaattinen ruokamaksari. Tai mä en ole automaattinen puhelinliittymän hommaaaja. Mun kans pitää käydä keskustelu ja pitää pystyä perustelevaan hyvin.” (Haastateltava 6)

“Milloin sitä täytyy ehkä sanoa ei joillekin asioille ja milloin sanotaan joo? Se on aina niinku kyllä semmosta tasapainottelua.” (Haastateltava 5)

Työntekijät toivat esiin suunnitelmien tekemisen merkityksen vahvuuksien vahvistamisessa. Suunnitelmien teko koettiin erityisen hyväksi, silloin kun tarvittavat päihde- ja mielenterveyspalvelut ovat hankittuna nuorelle.

“Pitää saada balanssiin se päihteidenkäyttö, että pystyy keskittymään muihinkin asioihin. Se on toki haasteellista , että välillä kun tapaa näitä asiakkaita, niin jotkut on niin huonossa kunnossa, että sellanen suunnitelman teko on kyllä todella vaikeaa”(Haastateltava 7)

Haastateltavat toivat esiin, että uskoa nuoriin ei tule menettää. Motivointi, yhteydenpito ja palveluihin ohjaaminen on avainasemassa nuorten vahvuuksien edistämisessä.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimustehtävänäni oli selvittää, millaisena sosiaalityön ammattilaiset näkevät jälkihuollossa olevien nuorten päihdetilanteen sekä millaisia kyvykkyyskäsitteitä tai niiden puutteita he tunnistavat. Lisäksi tutkin sitä, miten ammattilaiset voivat tukea päihteitä käyttävien jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyyskäsitteitä. Analyysin perusteella voi sanoa, että jälkihuollossa työskentelevillä ammattilaisilla on paljon tietoa nuorten päihteidenkäytöstä ja sen vaikutuksista. Haastateltavat osasivat tunnistaa kyvykkyyskäsitteitä ja niiden puutteita. Kyvykkyyskäsitteiden tunnistaminen koettiin helpommaksi kuin kyvykkyyskäsitteiden tunnistaminen.

Haastateltavat kuvasivat jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttöä kattavasti. Sosiaalityön näkökulmasta jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten päihteidenkäyttö on todellinen haaste. Aikaisemmissa tutkimuksissa esiin on noussut nuorten asenteiden muutos huumausaineita kohtaan. Myös haastattelemani sosiaalityön ammattilaiset tunnistivat nuorten käyttävän enemmässä määrin huumausaineita. Lisäksi päihteidenkäytön kuvattiin muuttuneen sekamuotoiseksi. Aikaisemmat tutkimukset ja haastattelu osoittavat, että huumausaineiden käyttäminen nuorten keskuudessa on alkoholia suositumpaa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2020; Kestilä ym. 2023.) Sosiaalityön ammattilaisten tulee tuntea erilaiset päihdeaineet, jotta he osaavat tarjota oikeanlaista apua ja ymmärtää päihdemailman haasteita paremmin.

Haastattelussa kävi selväksi, että työntekijät tunnistivat helpommin jälkihuoltoon oikeutetuissa nuorissa kyvykkyyskäsitteiden puutteita kuin kyvykkyyskäsitteitä. Työntekijät kokivat, että päihteitä käyttävillä nuorilla ei olisi elämässään kuin muutama kyvykkyys ilman jälkihuollon palveluita. Jälkihuollon palvelut tukevat nuoria asunnon saamisen, taloudellisen tilanteen suhteen sekä sosiaalisen pääoman saavuttamisessa. Työntekijät antavat sosiaaliohjausta nuoren niin halutessa ja ohjaavat heidät oikeanlaisiin palveluihin. Haastatteluissa esiin nousi kuitenkin yksi jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kyvykkyys, mihin jälkihuollon palveluilla ei nähty olevan vaikutusta, nimittäin kyvykkyys ”aistimuksissa, mielikuvituksessa ja ajattelussa.” Vaikka jälkihuollon palveluin voidaan todennäköisesti edistää nuorten uskoa tulevaisuuteen, nuorilla nähtiin ilman jälkihuoltoakin olevan poikkeuksellinen kyky uskoa parempaan tulevaisuuteen kerta toisensa jälkeen.

Kyvykkyyskäsitteiden puutteista esiin nousi ennen kaikkea huono terveys, joka on suoraan yhteydessä päihteidenkäyttöön. Haastateltavat kokivat, että jälkihuoltoon oikeutetuista nuorista yli puolet kärsii

päihdeongelmasta. Haastateltavat nostivat esiin, että lähes kaikilla päihdeongelmista kärsivillä on todettu myös mielenterveysongelmia. Nuorten päihteidenkäytön nähtiin liittyvän useampaan eri tekijään. Ongelmat kasaantuvat usealla eri elämän osa-alueella.

Kyvykkyyksiä kuvatessaan haastateltavat toivat esiin jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten erityisyyden. Kuten Häggman-Laitilan, Salohekkilän & Karkin (2018) tutkimuksessa sekä omat tulokseni osoittavat jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ovat erityinen tukea tarvitseva ryhmä. Erityiseksi heidän tilanteensa tekee se, että he ovat olleet sijoitettuna lapsuudessa joko perheessä tai lastensuojelulaitoksessa. Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten lapsuus on väistämättä hyvin erilainen verrattuna muihin lapsiin. Huostaanotto ja sijaisperheessä tai laitoksessa asuminen vaikuttavat nuoriin niin, että he kärsivät aikuisuudessa todennäköisemmin mielenterveys- ja päihdeongelmista kuin kotona asuneet nuoret.

Haastatteluissa esiin nousseen jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten haastavan lapsuuden nähtiin vaikuttavan monen kyvykkyyden saavuttamatta jäämiseen. Ongelma on yhteiskunnallinen, sillä Nussbaumin (2011) teorian mukaan lasten tulisi kasvaa sellaisessa ympäristössä, jossa he saavat osakseen rakkautta ja huolenpitoa. Jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla tämä ei useinkaan ole toteutunut. Jälkihuoltoa palveluna ei olisi, jos lapsia ei sijoitettaisi. Jälkihuolto ei pysty muuttamaan sitä tosiseikkaa, että heidän asiakkaistaan suurin osa ei ole voinut kasvaa ilman pelkoa ja ahdistusta. Jälkihuollon työntekijöiden haasteeksi muodostuu löytää nuorille sellaiset palvelut, että menneisyyden traumat eivät vaikuttaisi itsenäistymiseen vakavalla tavalla.

Jälkihuolto palveluna mahdollistaa jälkihuolto-oikeutetuille useiden eri kyvykkyyksien saavuttamisen. Nussbaumin (2011) teoriassa pidetään tärkeänä, että yhteiskunta luo yksilölle mahdollisuuksia saavuttaa kyvykkyydet. Lastensuojelun jälkihuolto luo siihen mahdollisuuksia. Päihteitä käytävillä jälkihuoltonuorilla kyvykkyyksien saavuttamisessa ongelmat liittyvät nimenomaan päihteidenkäyttöön. Jälkihuollossa tarjotaan taloudellista tukea, asunto, ohjausta sekä tuetaan työ- ja kouluelämään. Mahdollisuuksia luodaan, mutta nuoret itse päättävät, tarttuvatko mahdollisuuksiin vai eivät. Nussbaum (2011, 20) korostaa, että hänen teoriansa tarkoitus ei ole ratkaista kaikkia ongelmia, vaan määrittellä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden minimi. Kymmenen kyvykkyyden tarjoaminen kansalaisille on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edellytys. Jälkihuolto palveluna tarjoaa sosiaalisen minimin raamit. Tutkimuksessani haastateltavat pohtivat jälkihuoltotyön merkitystä. Nuoria ei tulisi liikaa auttaa, jotta motivaatio muutokseen tulisi syntyisi nuoressa itsessään. Toisaalta nuoria ei voi jättää ilman apua. Tilanteita tarkastellaan yksilökohtaisesti

ja tavoitteena on räätälöidä jokaiselle nuorelle hänen palveluntarvettaan vastaavat palvelut. Esiin nousivat haasteet päihde- ja mielenterveys palvelujen saatavuuden suhteen. Jälkihuollon tulisi pystyä antamaan nuorille riittävät palvelut oikea-aikaisesti.

Nussbaumin (2011) kyvykkyysteoriassa keskeistä on ihmisen valinnanvapaus. Voiko siis ajatella, että päihkeitä käyttävät jälkihuoltoon oikeutetut nuoret käyttävät päihkeitä omasta tahdostaan? Milloin jälkihuolto puuttuu nuorten valinnanvapauteen liiaksi? Teoria ei anna vastausta siihen, milloin kyse on nuoren toimintamahdollisuuksien rajoittamisesta ja milloin kyvykkyyksien tukemisesta. Mielestäni raja on häilyvä. Tutkimuksessani selvisi, että usealla nuorella on esimerkiksi kehitysviivästymää, minkä vuoksi he eivät aina ymmärrä omaa parastaan ja ajautuvat huonoon seuraan. Lisäksi haastateltavat kuvasivat nuorilla olevan huonon itsetunnon, minkä vuoksi päihteistä irti pääseminen on haastavaa. Päihneiden käyttäminen ei siis välttämättä ole valittu omasta vapaasta tahdosta, vaan kehitysviivästymä, huono itsetunto tai ystäväpiiri saattavat ajaa tilanteeseen, mistä aiheutuu päihderiippuvuus.

Voidaan myös pohtia, missä määrin nuorten sijoitustausta vaikuttaa kyvykkyyksien saavuttamiseen. Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ovat lähtökodiltaan sellaisessa positiossa sijoitustaustansa vuoksi, että valinnanvapaus asumisesta oman perheen luona on viety jo lapsuudessa. Olisiko niin, että tämän valinnanvapauden rajoittaminen vaikuttaa negatiivisesti kyvykkyyksien saavuttamisen mahdollisuuteen läpi elämän?

Kolmantena tutkimuskysymyksenäni oli tutkia, millä tavalla ammattilaiset ajattelevat, että nuorten kyvykkyyyksiä voisi tukea. Nussbaumin kymmenen kyvykkyyslistasta tunnistettiin haasteita kyvykkyyksien saavuttamisessa kuudella eri osa-alueella, kun taas kyvykkyyyksiä tunnistettiin olevan neljällä osa-alueella. Onko niin, että jälkihuolto instituutiona tunnistaa paremmin kyvykkyyksien kehityskohteita kuin itse kyvykkyyttä? Haastateltavat olivat sitä mieltä, että nuorten kyvykkyyyksiä tulee vahvistaa. Haastateltavat toivat esiin, että liian usein tulee ajateltua kyvykkyyspuutteita, mutta ei sitä, miten kyvykkyyyksiä voisi vahvistaa. Työntekijät kokivat, että toimivampi yhteistyö mielenterveys- ja päihdepalvelujen kanssa vaikuttaisi merkittävästi palveluiden saatavuuteen ja niiden oikea-aikaiseen tarjoamiseen, mikä edistäisi kyvykkyyksien saavuttamista. Haastateltavat kokivat, että päihdeongelmista vakavasti kärsivät nuoret eivät ole autettavissa sosiaalityön keinoin, vaan tarvitsevat ensisijaisesti hoidon päihde- ja mielenterveyspalveluista. Vertaistukitoiminta nähtiin tärkeäksi keinoksi vahvistaa kyvykkyyttä. Haastateltavat ajattelivat vertaistuen auttavan esimerkiksi huonon itsetunnon vahvistamiseen sekä elämänhallinnan ongelmiin. Jälkihuollon sisältö ja

auttamisen tapa mietityttivät useaa haastateltavaa. Yhteydenpitäminen nuoriin ja motivointi koettiin kyvykkyyksiä vahvistavaksi menetelmäksi. Haastateltavat toivat esiin ristiriitaisia ajatuksia yhteydenpidon määrästä, sillä jotkut nuoret ahdistuvat yhteydenpidosta tai passivoituvat hoitamaan omia asioitansa työntekijöiden auttaessa liikaa. Puuttuvatko työntekijät liiaksi nuorten tapaan elää omaa merkityksellistä elämäänsä? Nussbaumin (2011) mukaan hyvinvointi on kykyä elää merkityksellistä elämää.

Kyvykkyyksien vahvistamisessa esiin nousi jälkihuoltotyön pitkäjänteisyys. Jälkihuoltotyössä luodaan luottamuksellinen suhde nuoreen. Ongelmat ovat monisyisiä, minkä vuoksi nopeaa ratkaisua nuoren tilanteeseen ei ole saatavilla. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2023, 32) mukaan lastensuojelun sijoituksen kokeneet nuoret kokevat todennäköisemmin kouluttamattomuutta, työttömyyttä sekä kasaantuneita elämän vaikeuksia pitkäkestoisesti. Heillä on usein monialaisen tuen tarve. Palveluita tarvitaan päihdepalveluista, kolmannelta sektorilta ja erikoissairaanhoidosta. Tutkimukseeni osallistuneiden ammattilaisten mielestä hallituksen lakiesitys jälkihuollon ikärajan laskemisesta vaikeuttaa pitkäjänteisen jälkihuoltotyön onnistumista.

Päihteitä käyttävät jälkihuoltoon oikeutetut nuoret näyttäytyvät ryhmänä, joilla on moninaisia ongelmia. Ongelmien kompleksisuus ja niiden mittaaminen kyvykkyyksien avulla on haastavaa. Pohdittavaksi jää, että mitkä ovat todella niitä keskeisiä kyvykkyyksiä, joita näiden nuorten kohdalla tulisi tukea. Kyvykkyydet kuten lisääntymiskyky tai maan ja irtaimen omistaminen eivät nousseet haastatteluissa esiin sellaisina kyvykkyyksinä, mitä olisivat kovin keskeisiä kyvykkyyksiä näiden nuorten kohdalla. Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten elämäntilanteet ovat erilaisia, vaikka päihteet hallitsisivat arkea. Kyvykkyysteorian avulla on mahdollista jäsentää niitä kyvykkyyksiä, mitä nuorilta jo löytyy ja mitkä kyvykkyydet tarvitsisivat vahvistamista. Haastateltavat nostivat esiin sen, että usein nuorten tilannetta tulee ajateltua sen mukaan, mitkä asiat nuoren elämässä kaipaavat sosiaalityön vahvistamista sen sijaan, että ajateltaisiin miten jo saavutettuja kyvykkyyksiä voisi vahvistaa.

Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten ja jälkihuoltotyön tutkiminen on tärkeää, jotta tästä erityisestä kasvavasta ryhmästä voitaisiin oppia enemmän. Sijaishuollosta siirtyminen jälkihuoltoon on tärkeä nivelvaihe, missä sosiaalityön ammattilaisten tulee olla tukena, jotta kokonaisvaltainen tuki saadaan yksilöllisesti räätälöityä. Päihteidenkäytöstä huolimatta, jokaisella jälkihuoltoon oikeutetulla nuorella on kyvykkyyttä. Kyvykkyyksiä tukemalla nuoret saavat mahdollisuuden saavuttaa merkityksellisen elämän. Lastensuojelun jälkihuollon ammattilaiset ovat ensisijaisessa asemassa toteuttamassa mahdollisuuksia nuorten toimijuudelle. Kyvykkyyksien vahvistamisen kautta nuorilla on

mahdollisuus hyödyntää omaa potentiaaliaan valitsemallaan tavalla. Yhteistyö jälkihuollon ja muiden toimijoiden kuten päihde- ja mielenterveystyön kanssa on erityisen tärkeää, jotta näitä mahdollisuuksia voidaan luoda. Jälkihuollon, päihdepalveluiden ja mielenterveyspalvelujen yhteistyötä tulisi kehittää. Esiin nousee tarve lisätutkimukselle siitä, miten nämä palvelut olisivat saatavilla nuorille mutkattomasti. Lisäksi ryhmä ja vertaistoiminta tulisi ottaa pysyväksi menetelmäksi jälkihuoltotyöhön. Kyvykkyyksien eli toimintamahdollisuuksien tukemisen myötä jälkihuoltotyö tukee nuorten kykyä tehdä sellaisia päätöksiä, mitkä ovat onnistuneita pidemmällä aikavälillä sekä nuoren että yhteiskunnan silmissä.

LÄHTEET:

Aalto-Setälä, Terhi & Huikko, Eeva & Appleqvist-Schmidlechner, Kaija & Haravuori, Henna & Marttunen, Mauri (2020) Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140590/OHJ2020_006%20verkko%20u.pdf?sequence=4&isAllowed=y Viitattu 17.11.2023

Alasuutari, Pertti (2005) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 15-28

A-klinikkasäätiö “Alaikäisten päihdehoidossa paljon puutteita” (2021) <https://a-klinikkasaatio.fi/ajankohtaista/alaikaisten-paihdehoidossa-paljon-puutteita/> Viitattu 23.10.2023

Crocker, D. (1995): ‘Functioning and Capability: The Foundations of Sen’s and Nussbaum’s Development Ethic’, *Political Theory* 20(4): 584–612.

https://watermark.silverchair.com/162065430.pdf?token=AQECAHi208BE49Ooan9kkhW_Ercy7Dm3ZL_9Cf3qfKAc485ysgAAAy4wggMqBqkqhkiG9w0BBwagggMbMII Viitattu 28.09.2023

D. Hobbs, Sue & Bederian-Gardner, Daniel & M. Ogle, Christin & Bakanosky, Sarah & Narr, Rachel & Goodman, Gail S. (2021): Foster youth and at-risk non-foster youth: A propensity score and structural equation modeling analysis. *Children and Youth Services review* 126, 2-7.

Hirschovits-Gerz & Heino, Tarja & Laine, Terhi & Weckroth, Niina (toim.) (2023) Kohti laadukasta aikuistumisen tukea. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 5/2023.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146536/RAP2023_005%20web%20tk.pdf?sequence=4&isAllowed=y Viitattu 8.11.2023

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1995) Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino

Häggman-Laitila Arja, Salokekkilä Pirkko, Karki, Suyen (2018) Transition to adult life of young people leaving foster care: A qualitative systematic review. *Children and Youth Services review* 95, 134-143.

Ikonen, Veera (2021) Lastensuojelun jälkihuolto nuorten toimintamahdollisuuksien edistäjänä. Jyväskylän yliopisto

Nelson, Eric (2008) From primary goods to capabilities. *Political Theory* 36 (1).

Nussbaum, Martha (2011) *Creating Capabilities*. Harvard University

Kestilä, Laura, Antti Väisänen, Reija Paananen, Tarja Heino & Mika Gissler (2012). Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina: Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77: 6, 599–620.

Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari & Jauhiainen, Signe & Mikkola, Hennamari (toim.) (2023) Väestön terveys ja hyvinvointikatsaus 2023: tavoitteena sosiaalisesti kestävä Suomi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 14/2023.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146429/TY%C3%962023_014_12042023e.pdf?sequence=19&isAllowed=y Viitattu 17.11.2023

Kosola, Silja & Niemelä, Emma & Niemelä, Solja (2018) Päihdekokeilut- normaalia nuoruutta vai alkava häiriö? Nuorisolääketiede. Duodecim 134 (8) <https://www.duodecimlehti.fi/duo14288>
[Viitattu 6.12.2022](#)

Marttunen, Mauri & Huurre, Taina & Strandhom, Thea & Viialainen, Riitta (toim.) (2013) Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Pirskanen, Henna & Kataja, Kati & Kuussaari, Kristiina & Holmila, Marja (2018) Nuorten näkemyksiä avusta ja tuesta palvelujärjestelmässä, kun vanhemmalla on päihdeongelma. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi (toim.) Nuoret palveluiden pauloissa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, s. 104–112

Pukkio, Sanna & Hipp, Tiia (toim.) (2016) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Ravinder, Barn & Jo-Pei, Tan (2015) Foster youth and drug use: Exploring risk and protective factors. Children and Youth Services review 56, 107–114.

Räty, Tapio (2019) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Rautiainen, Pauli & Lavapuro, Juha & Hartzell, Jari & Lehtinen, Emma & Meriläinen, Niina & Neuvonen, Riku ja Todorov, Elina (2016) Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. <https://tietokayttoon.fi/documents/10616/2009122/Ihmisoikeusindikaattorien+k%C3%A4ytt%C3%A4minen+Suomen+perus-+ja+ihmisoikeustilanteen/c656c0e5-6b2f-49ae-ac0b-86caa0d19930/Ihmisoikeusindikaattorien+k%C3%A4ytt%C3%A4minen+Suomen+perus-+ja+ihmisoikeustilanteen.pdf?version=1.0> Viitattu 5.11.2023

Rönkä, Sanna & Markkula, Jaana (toim.) (2020) Huuometilanne Suomessa 2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140710/URN_ISBN_978-952-343-576-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 6.12.2022

Saariluoma, Lotta & Heino, Tarja & Eriksson, Pia & Utriainen, Siiri (2021) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten koulunkäynti ja hyvinvointi koronan varjossa vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 72/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145628/TYO%cc%882022_052_Kohti%20monitoim

[ijaista%20lastensuojelua%20hyvinvointialueilla_s_Korjattu%20260123.pdf?sequence=7&isAllowed=y](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145628/TYO%cc%882022_052_Kohti%20monitoimijaista%20lastensuojelua%20hyvinvointialueilla_s_Korjattu%20260123.pdf?sequence=7&isAllowed=y) Viitattu 14.7.2023

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:43
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161637> Viitattu 31.10.2022

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) Lastensuojelulain muutokset. <https://stm.fi/lastensuojelulain-muutokset> Viitattu 6.12.2022

Sosiaali- ja terveysministeriö (2023) Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain ja varhaiskasvatuslain muuttamisesta. <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM047:00/2023> Viitattu 8.9.2023

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2022) Kohti monitoimijaisia lastensuojelua hyvinvointialueilla.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145628/TYO%cc%882022_052_Kohti%20monitoimijaista%20lastensuojelua%20hyvinvointialueilla_s_Korjattu%20260123.pdf?sequence=7&isAllowed=y Viitattu 14.7.2023

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu painos. Tammi. Helsinki.

Yliruka, Laura, Kantoluoto, Anne, Heino, Tarja, Laine, Terhi & Hipp, Tiia (toim.) (2020) Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-552-0> Viitattu 29.5.2023

Törrönen, Maritta & Munn-Giddings, Carol (2018) Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorien emotionaalinen kiintymys. Teoksessa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi (toim.) 2018 Nuoret palveluiden pauloissa, THL. Helsinki 147–157.

Viitasalo, Katri (2021) Taloudellisen kyvykkyyden vahvistaminen ja mekanismit sosiaalityössä. Gaudeamus: Helsinki

LIITTEET

Liite 1. Tiedote

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA Lastensuojelun jälkihuoltoyksikkö työntekijät

Tutkimuksen nimi: *Jälkihuoltonuoret ja päihteet*

Pyyntö osallistua tutkimukseen

Kutsumme Teidät osallistumaan tähän tutkimukseen, jossa tutkitaan jälkihuoltonuorten päihteenkäyttöä. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja Teidän mahdollista osuuttanne siinä. Lukekaa rauhassa tämä tiedote. Jos Teillä on kysyttävää, voitte olla yhteydessä tutkijaan (yhteystiedot löytyvät asiakirjan lopusta). Jos päätätte osallistua tutkimukseen, Teitä pyydetään allekirjoittamaan erillinen suostumuslomake.

Osallistumisen vapaaehtoisuus

Tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.

Voitte kieltäytyä tutkimuksesta tai peruuttaa jo antamanne suostumuksen syytä ilmoittamatta, milloin tahansa tutkimuksen aikana. Jos päätätte peruuttaa suostumuksenne, tai osallistumisenne tutkimukseen keskeytyy muusta syystä, siihen mennessä kerättyjä henkilötietojanne voidaan edelleen käyttää tutkimusaineistona tässä tutkimuksessa, mikäli tutkimuksen toteuttaminen vaatii sitä ja lainsäädäntö sallii sen. Jos haluatte peruuttaa tutkimukseen antamanne suostumuksen, ilmoittakaa siitä tutkijalle.

Tutkimuksen toteuttaja

Tämän tutkimuksen toteuttaa sosiaalityön opiskelija Tanja Lehtonen Tampereen yliopistosta. Tutkimuksen rekisterinpitäjä on Tanja Lehtonen, joka vastaa tutkimuksen yhteydessä tapahtuvan henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta. Rekisterinpitäjä vastaa henkilötietojen käsittelyä koskeviin kysymyksiin.

Tutkimuksen tarkoitus

Tutkielmassa tarkastellaan jälkihuollon piirissä olevien nuorten päihteidenkäyttöä sosiaalityön ammattilaisten näkökulmasta. Olen kiinnostunut siitä, miten jälkihuoltoon nuorten parissa työskentelevät sosiaalityön ammattilaiset näkevät nuorten päihteidenkäytön, millaisia riisitekiä päihteidenkäyttöön heidän mielestään liittyy, sekä millaisia ovat päihteitä käyttävien nuorten toimintamahdollisuuksia tukevat voimavarat. Tutkimuksen tulokset voivat tuottaa uusia näkökulmia päihteitä käyttävien jälkihuoltoon tukemiseen sekä päihteidenkäytön ehkäisemiseen osana jälkihuoltotyötä.

Tutkimukseen pyydetään mukaan henkilöitä, jotka ovat töissä [REDACTED] lastensuojelun jälkihuoltoyksikössä. Tieto tutkimuksesta ja kutsu osallistua tutkimukseen toimitetaan kohderyhmään kuuluville työntekijöille [REDACTED] lastensuojelun jälkihuoltoyksikön johtavan sosiaalityöntekijän kautta. Halukkuudesta osallistua ilmoitetaan Forms-lomakkeella suoraan tutkimuksen tekijälle. Linkki ilmoittautumislomakkeeseen löytyy saamastanne saatekirjeestä sekä tämän tiedotteen lopusta.

Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen toimenpiteet

Tutkimus toteutetaan teemahaastatteluna.

Haastattelut voidaan valintasi mukaan toteuttaa työpaikallasi yksityisessä tilassa tai Teamsin välityksellä tietosuojatulla yhteydellä. Haastattelutilanteessa ovat läsnä vain tutkija ja haastateltava.

Haastatteluun on hyvä varata n. 60 minuuttia.

Tutkimukseen liittyvät hyödyt sekä mahdolliset riskit ja haitat

Tutkimuksessa käytettäviin menetelmiin ei liity riskejä eikä tutkimuksesta aiheudu haittaa siihen osallistuville.

Tutkimuksen kustannukset ja taloudelliset selvitykset

Tutkimukseen osallistumisesta ei makseta palkkiota.

Henkilötietojen käsittely ja tietojen luottamuksellisuus

Henkilötietojanne käsitellään tässä tiedotteessa kuvattua tieteellistä tutkimusta varten. Henkilötietojen käsittelyn perusteena on *EU:n yleinen tietosuoja-asetuksen artikla 6, kohta 1, sekä tietosuojalaki 4 §*:

Yleistä etua koskeva tehtävä / rekisterinpitäjälle kuuluvan julkisen vallan käyttö

- tieteellinen tai historiallinen tutkimus tai tilastointi
-

Tutkimuksessa kerätään ja käsitellään vain tutkimuksen toteuttamiseksi tarvittavia henkilötietojanne. Teistä kerättyjä henkilötietoja ja tutkimustuloksia käsitellään luottamuksellisesti henkilötietojen käsittelyä koskevan lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Teidän henkilöllisyytenne on ainoastaan tutkimusta suorittavan tutkijan tiedossa, ja hän on salassapitovelvollinen. Kaikki henkilötiedot, joista Teidät on mahdollista suoraan tunnistaa (kuten nimi ja yhteystiedot) poistetaan ja korvataan koodinumerolla ja niitä säilytetään erillään koodatuista tiedoista, eikä niitä anneta tutkimuksen ulkopuolisille henkilöille. Yksittäisen tutkittavan tunnistaminen ei ole mahdollista tutkimustulosten julkaisuista tai selvityksistä.

Tutkimuksessa Teistä kerätään seuraavia, itse ilmoittamianne tietoja:

Nimi ja yhteystiedot (puhelinnumero tai sähköpostiosoite)

Ikä, sukupuoli, ammattinimike ja työkokemus vuosina

Tutkijan tekemän haastattelun sisältämät tiedot.

Tutkimuksen yhteydessä kerättyjä henkilötietoja säilytetään tutkijan henkilökohtaisella tietokoneella, joka on suojattu salasanoin. Tutkittavien henkilöllisyys ja antama tieto suojataan huolellisesti siten, ettei se voi päätyä ulkopuolisten käsiin. Tietojenne säilytysaikaa sääntelee lainsäädäntö sekä hyvä tutkimustapa. Kaikki henkilötiedot tuhoetaan välittömästi tutkimuksen valmistuttua.

Tieteelliseen tutkimukseen liittyy olennaisesti tutkimustulosten julkaiseminen tieteellisissä julkaisuissa. Tutkimustulokset julkaistaan pro-gradu tutkielmassa. Kaikkea tutkijan hallussa olevaa tietoa käsitellään siten, ettei sinua ja antamiasi tietoja pysty tunnistamaan tutkielmaraportista.

Tutkimustuloksista tiedottaminen

Tutkimuksesta laaditaan kirjallinen raportti (pro gradu -tutkielma), joka on luettavissa Tampereen yliopiston tutkimusarkistossa

Henkilötietojen käsittelyyn liittyvät oikeudet

Teillä on oikeus nähdä teistä tutkimuksen yhteydessä kerätyt henkilötiedot, sekä saada tietoa, mihin henkilötietojanne on käytetty, kenelle niitä on luovutettu ja mitä tarkoitusta varten. Teillä on myös oikeus pyytää tietojenne oikaisemista tai täydentämistä, jos havaitsette niissä virheitä tai puutteita. Lisäksi teillä on oikeus pyytää tietojenne käsittelyn rajoittamista.

Teillä on oikeus tehdä valitus valvontaviranomaiselle, jos katsotte, että henkilötietojenne käsittelyssä rikotaan EU:n yleistä tietosuoja-asetusta (EU) 2016/679 tai muuta sovellettavaa tietosuojalainsäädäntöä. Suomessa valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu.

Tietosuojavaltuutetun toimisto

Lintulahdenkuja 4, 00530 Helsinki, PL 800, 00531 Helsinki

Puhelinvaihe: 029 566 6700

Sähköposti: tietosuoja@om.fi

Lisätiedot ja tutkijoiden yhteystiedot

Mahdollisia kysymyksiä tutkimuksesta pyydämme teitä esittämään:

Tanja Lehtonen, tanja.lehtonen@tuni.fi

Voitte ilmoittautua haastateltavaksi tämän linkin kautta: [linkki tietosuojattuun Forms-lomakkeeseen

https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=r0Rp-nzM2EyRVMARMnmJEGpF3HRkCa9Nnrh1d--Rr_ZUOTZGODdaWVZJRIk0Vk1HNUw5UFhCWVozVi4u

Liite 2. Haastattelurunko

Tutkimustehtävä: Miten jälkihuoltonuorten parissa työskentelevät sosiaalityön ammattilaiset näkevät nuorten päihteidenkäytön, millaisia risitekijöitä päihteidenkäyttöön heidän mielestään liittyy, sekä millaisia ovat päihteitä käyttävien nuorten toimintamahdollisuuksia tukevat voimavarat?

1. Jälkihuoltonuoret ja päihteet yleisesti

Millaisena näet jälkihuollon piirissä olevien nuorten päihteidenkäyttötilanteen yleisesti?

2. Nuoret, jotka käyttävät päihteitä

- Mieti asiakasnuoriasi, joiden tiedät käyttävän päihteitä ongelmallisella tavalla. Miten kuvailisit heidän tilanteitaan yleisesti?

- (Millaisia riskejä päihteidenkäyttöön liittyy? - jos vastaus ei tule edellä)

- Mikä näiden nuorten elämässä on hyvin?

- Minkälaisia vahvuuksia tai kyvykkyyksiä näillä nuorilla on?

3. Nuoret, jotka eivät käytä päihteitä

- Mieti asiakasnuoriasi, jotka eivät käytä päihteitä ongelmallisesti. Miten kuvailisit heidän tilanteitaan yleisesti?

- Minkälaisia vahvuuksia tai kyvykkyyksiä näillä nuorilla on?

4. Päihteitä käyttävien ja ei-käyttävien nuorten "vertailu"

- Jos mietit kuvailemiasi ei-päihteitä käyttäviä nuoria, niin mitä ovat ne keskeiset kyvykkyydet, joita heillä on mutta päihteitä käyttäviltä nuorilta puuttuu?

5. Miten päihteitä käyttävien nuorten vahvuuksia/toimintamahdollisuuksia/kyvykkyyksiä voisi mielestäsi ammatillisesti tukea?

Martha Nussbaumin kyvykkyyksien teoriaan pohjautuva lista kyvykkyyksien ulottuvuuksista - otetaan tarvittaessa esiin haastateltavan kanssa

KYVYKKYYKSIEN ULOTTOVUUDET:

Elämä

Ruumiin terveys

Ruumiin koskemattomuus

Aistimukset, mielikuvitus, ajattelu

Tunteet

Käytännöllinen viisaus

Kuuluminen

Muut lajit

Leikki

Kyky kontrolloida omaa ympäristöä

Liite 3 Sisällönanalyysi

Lainauksia nostettu esiin esimerkinomaisesti. Taulukossa ei käydä lävitse kaikkia haastattelussa saatuja kommentteja.

KYVYKYYDET	Haastateltava 1	Haastateltava 2	Haastateltava 3	Haastateltava 4	Haastateltava 5	Haastateltava 6	Haastateltava 7
ELÄMÄ	Ei kommenttia	Ei kommenttia	KYVYKKYYS: "Jälkihuollon asiakkuus on hyvä asia näiden nuorten elämässä."	PUUTE: "En tiedä onko näiden nuoren elämässä mikään hyvin" "Elämänhallinta heikkoa."	PUUTE: "Nuorten tilanne junnaa paikallaan. Pääteet hallitsevat elämää." "Elämänhallinnan puute" KYVYKKYYS: "Nuoret ovat jälkihuollossa."		
RUUMIIN TERVEYS	PUUTE: "Psyykkiset ongelmat, masennus ja ahdistus" "Hepatiitti ja Hiv" "Asunnottomuus ja rahat eivät riitä ruokaan"	PUUTE: "Suonensisäinen huumeiden käyttö vie fyysisesti huonoon kuntoon" "Rahat loppu ei ole varaa vuokraan. Asunnottomuuden uhka."	PUUTE: "Fyysinen terveys uhattunapäihteiden käytön vuoksi." "Asuminen on uhattuna."	PUUTE: "Tulehdukset käsivarsissa. Rinnakkaissairaudet, somaattiset sairaudet. Psyykkiset sairaudet. Masennus ja mielialahäiriö."	PUUTE: "Asunnottomuutta ollut."		

RUUMII N KOSKE MATTO MUUS	PUUTE: "Väkivallan uhka koko ajan läsnä velkojen myötä" "Naispuoliset hankkii aineita itsensä myymisellä"	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia	PUUTE: "Se väkivallan uhka kulkee koko ajan niiden velkojen myötä siinä."		
Aisimukset, mieliku vitus ja ajattelu	PUUTE: "Heikot mahdollisuudet kouluttautua" KYVYKKYYS: "Omiin kykyihin uskotaan"	PUUTE: "Koulun ja tulevaisuuden suhteen epävarmuutta, mitä tulevaisuudessa tekisi."	KYVYKKYYS: "Jotkut suoriutuvat opiskeluelämästä, vaikka on päihdeongelma. Se on harvinaista kyllä." PUUTE: "Heikko kiinnostuminen opiskeluelämään."	KYVYKKYYS: "Halu paremmasta elämästä" "Huumorintajun avulla selvittää vaikeistakin asioista."	KYVYKKYYS: "Kipinä tulevaisuutta kohtaan. Mahdollisuus kääntää elämän suunta."		
Tunteet	KYVYKKYYS: "Kiitollisia lähipiiristä ja vanhemmista"	KYVYKKYYS: "Kun ovat jälkihuollon piirissä. Mahdollisuus ottaa yhteys ohjaajiin ja sosiaalityöntekijään."	KYVYKKYYS: "Joillain on verkostoa, joka tukee päihteettömään elämäntapaan."	KYVYKKYYS: "Läheisverkoston tuki ja apu."	PUUTE: "Huonot läheisverkos tot."		
Käytännöllinen viisaus	PUUTE: "Jälkihuolto nuorilla heikot mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä. Ajatukset spontaaneja. Ovat	PUUTE: "Monella on kehitysviivästyttä. Ovat muiden ihmisten vietävissä."	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia		

	hetkessä eläjä.”						
Kuuluminen	PUUTE: “Heikko itsetunto”	PUUTE: “Kaveripiirisä usein päihteidenkäyttäjää. Vie huonoon suuntaan” Heikko itsetunto.” KYVYKKYYS: “Monella on jonkinlainen tukiverkko. Esimerkiksi vanhasta sijaishuoltopaikasta ohjaajat, tukihenkilö” “On kaveripiiriä.”	PUUTE: “Ihmissuhteisiin liittyvät haasteet” KYVYKKYYS: “Monella nuorella hyvä tuki vanhempien taholta.”	PUUTE: “Heikko itsetunto.” “Ystävapiirissä päihteidenkäyttäjä” KYVYKKYYS: “Monella läheisverkosto on hyvä, että saa kuitenkin jollain lailla läheisverkoston tukea.”	PUUTE: “Monella ei ole perhettä tai läheisverkostoa.”		
Muut lajit	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia		
Leikki	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia	Ei kommenttia		
Kyky kontrolloida omaa ympäristöä	PUUTE: “Päihteidenkäyttämisen vaikuttaa taloudelliseen tilanteeseen. Rahat menevät velkojen maksuun.”	PUUTE: “Talousvaikeudet ja rahat jatkuvasti loppu.”	PUUTE: “On taloudellisia ongelmia. Taloudenhalinta heikkoa”	PUUTE: “Velkaantumisen ja rahat katoaa.” “Eivät äänestä vaaleissa, vaikka olisi oikeus. Sellainen vaikuttaminen	PUUTE: “Rahalliset ongelmat aiheuttavat velkaantumisen.”		

				ei kiinnosta heitä pätjän vertaa.”			
--	--	--	--	--	--	--	--

(01.02.2023)

LIITE 4. Tutkittavan suostumus

JÄLKIHUOLTONUORET JA PÄIHTEET

Minua on pyydetty osallistumaan yllämainittuun tieteelliseen tutkimukseen.

Olen perehtynyt saamaani tutkimustiedotteeseen. Olen saanut riittävästi tietoa tutkimuksesta, sen riskeistä ja haitoista sekä sen yhteydessä suoritettavasta henkilötietojeni keräämisestä, käsittelystä ja luovuttamisesta. Tutkimuksen sisältö on kerrottu minulle myös suullisesti ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiini. Selvityksen tutkimuksesta antoi minulle Tanja Lehtonen, Tampereen yliopistosta.

Minulla on ollut riittävästi aikaa harkita osallistumistani tutkimukseen.

Ymmärrän, että tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Minulla on oikeus kieltäytyä tutkimuksesta tai peruuttaa jo aiemmin antamani suostumus syytä ilmoittamatta, milloin tahansa tutkimuksen aikana. Jos päätän peruuttaa suostumukseni, ilmoitan siitä tutkijalle.

Tutkimuksesta kieltäytymisestä tai suostumuksen peruuttamisesta ei aiheudu minulle kielteisiä seurauksia. Olen tietoinen siitä, että mikäli peruutan suostumukseni tai osallistumiseni tutkimukseen keskeytyy muusta syystä, siihen mennessä kerättyjä tietojani voidaan edelleen käsitellä tässä tutkimuksessa, mikäli tutkimuksen toteuttaminen vaatii sitä ja lainsäädäntö sallii sen.

Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän tutkimukseen ja suostun vapaaehtoisesti tutkittavaksi sekä ymmärrän, että henkilötietojani käsitellään osana tätä tutkimusta.

[Tampere] __. __ 20__

[Tampere] __. __ 20__

Suostun osallistumaan tutkimukseen:

Suostumuksen vastaanottaja:

Tutkittavan allekirjoitus

Tutkijan allekirjoitus

Nimenselvennys

Nimenselvennys

Henkilötunnus tai syntymäaika

virka/toimi

Osoite

Alkuperäinen allekirjoitettu suostumusasiakirja jää tutkijalääkärin arkistoon ja tiedote sekä kopio allekirjoitetusta suostumuksesta annetaan tutkittavalle.

Liite 5. Tietosuojailmoitus

Päiväys 04.01. 2023

1. Rekisterinpitäjä ja henkilö, johon voi olla yhteydessä tietosuojaan liittyvissä kysymyksissä

Tanja Lehtonen, Sosiaalityön tutkinto-ohjelma, tanja.lehtonen@tuni.fi

2. Tutkielman ohjaaja

Riikka Korkiamäki, sosiaalityö, Tampereen yliopisto

3. Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus

Pro-gradu tutkimuksessa tutkitaan jälkihuoltonuorten päihteidenkäyttöä sosiaalityön näkökulmasta.

4. Henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste:

Tutkielmassa henkilötietoja käsitellään EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 1 kohdan e alakohdassa tarkoitetun yleisen edun ja tietosuojalain 4 §:n 3 kohdan perusteella.

5. Erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvien tietojen käsittelykiellosta (EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 1 kohta) poikkeamisen peruste, kaksi vaihtoehtoa:

Erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvia tietoja käsitellään tutkielmassa EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 2 kohdan j-alakohdan ja tietosuojalain 6.1 §:n 7-kohdan perusteella.

6. Tietojen antamisen muut vaikutukset

Henkilötietojasi ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon tai profilointiin. Henkilötietojen antamiseen ei ole lakiin tai sopimukseen perustuvaa velvollisuutta. Tutkimukseen osallistuminen ja tietojen luovutus sitä varten on täysin vapaaehtoista.

7. Henkilötietojen vastaanottajat ja vastaanottajaryhmät

Henkilötietojasi ei luovuteta ulkopuolisille, eikä niitä näin ollen myöskään siirretä EU-ETA:n ulkopuolelle. Henkilötietoja sisältävää aineistoa käsittelevät vain tutkielman tekijä ja tarvittaessa hänen ohjaajansa.

8. Henkilötietojen säilyttämisaika

Henkilötietojasi käsitellään vain niin kauan kuin tutkielma on saatu valmiiksi.

9. Tutkittavan tietosuojalainsäädännön mukaiset oikeudet

Henkilötietojesi käsittelyn ajan sinulla on rekisteröitynä seuraavia tietosuojalainsäädäntöön kuuluvia oikeuksia, joista tutkimuksen yhteydessä voidaan poiketa vain lainsäädännön mukaisesti:

- o Oikeus saada pääsy tietoihin
- o Oikeus saada virheelliset tiedot oikaistua
- o Oikeus tietojen poistamiseen ("oikeus tulla unohdetuksi") tietyissä tilanteissa

o Oikeus käsittelyn rajoittamiseen tietyissä tilanteissa

o Oikeus käsittelyn vastustamiseen tietyissä tilanteissa

o Oikeus tehdä valitus valvontaviranomaiselle: tietosuoja.fi, puh: 0295666700, sähköposti: tietosuoja@om.fi